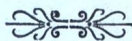

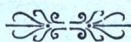
ახედავს ვაჟის სურათს
ხედავს. ვაჟი

ორი ლექსია

ბარბარე სერხეულიძისა

წაკითხულია ქ. თბილისში სუბალექტორის სახლსა
სახლში, და ქ. გორში. 1911—1912 წ—ში.

გამოცემა თავად. ვლადიმერ ომანის-ძე სერხეულიძისა.

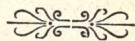
თბილისი.

ელექტრო-მბეჭ. სტამბა ა. კერესელიძისა, გაბაევის შესახ, № 1.,
1913 წ.

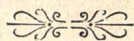

ორი ლექსია

ბარბარე ხერხეულიძისა

წაკითხულია ქ. თბილისში შუბალაშვილის სასახლხო
სახლში, და ქ. გორში. 1911—1912 წ—ში.

10363
ფასი. 30 კ.

გამოცემა თავად. ვლადიმერ ომანის-ძე ხერხეულიძისა.

ბ ზ ი ლ ი ს ი .

ელექტრო-მბეჭ. სტამბა ა. კერესელიძისა, ვაბაევის შესახ, № 1.,
1913 წ.

ლექცია პირველი

“ხელნიერებაჲმდის“

I

ოჯახი და ქორწინება წარსულში.

მწყობრად და ლამაზად სიტყვების გამოთქმაზე აქ საჭირო არ არის ზრუნვა, საქმე, საქმეში და საქმის ჭეშმარიტებაშიაო, სთქვა გოგოლმა, და მე ვგონებ ეს მოსაზრება ისე არაფერს უნდა შეეფერებოდეს, როგორც დღევანდელს ჩვენის ცხოვრების ხანას; დღეს, როდესაც ჩვენი ცხოვრება განახლების საფეხურზე სდგას და თვითეული კერძო პირი მოვალეა თავისი წვლილი შეიტანოს მომავალ ცხოვრების საღაროში, ნაკლებად არის საჭირო ზრუნვა მწყობრად და ლამაზად აზრის გამოთქმაზედ, დღეს, უმთავრესი მნიშვნელობა აზრსა და აზრის ჭეშმარიტების ღირსებებში მდგომარეობს და ამიტომ-ნებას ვაძლევ ჩემს თავს, მოგასმინოთ ჩემი არა მჭევრ-მეტყველური სიტყვა. ვსცდილობ კი ყოველთვის, რაედენადაც ძალი შემწევს, გარკვევით გადმოგცეთ ჩემი აზრები და ამით მოვიხადო ჩემი მოვალეობა. ჩემის ღრმა რწმენით, საჭიროების დროს მცირედის თქმა სჯობს არა თქმასა და ამ შემთხვევაში არ მაშინებს თქმულება? — „ზოგჯერ თქმითაც დაშავდების“ — ო, დანაშაული დეე იმათ გვამხილონ ვისაც ძალა შესწევთ ამისთვის, დაგვიმტკიცონ, რომ ჩვენ ვსცდებით და ჩვენ სიამოვნებით მხარს დავუჭერთ ჩვენს აზრზედ უკეთესს აზრს. ბატონს ანდრეევს უკიჟინებენ, რომ ის სუსტი

ლექტორია, დაეხსენ იყოს სუსტი, თუ-კი ის ძალა მაინც; შესწევს რომ აღძრას და დაუყენოს საზოგადოებას გადასაჭრელად ისეთი საჭირ—ბოროტო საკითხები, როგორიც არიან დღეს ოჯახის და ქორწინების საკითხები. ის ყოველთვის ასრულებს თავის მოვალეობას და გულ-წრფელადაც აღიარებს თავის ნაკლს, ჩვენი მოვალეობაა-განმმარტოთ ყველა საჭირო საკითხები, ვისაც როგორ ძალ-გვიძს და ვფიქრობ, არც უნდა შესწყდეს ასეთ მწვავე საკითხების შესამუშავებლად აზრთა კამათი თითო-ორი ლექციებით, აქ საჭიროა რაც შეიძლება მომეტებულმა წევრმა საზოგადოებისა მიიღოს მონაწილეობა, ასე ხდება ხოლმე ყოველ უბრალო საკითხების გადაჭრის დროს და ასევე უნდა იყოს ყოველ შემთხვევაში, რადგან შეიძლება თვითეულმა უფიცილა ერთი კვირიანი სთქვას.

დღეს, მე მინდა შევეხო. უმთავრესად, ოჯახის და ქორწინების საკითხებს, მაგრამ ამასთანავე მინდა გავარკვიო რადენადაც შევძლებ, ბედნიერების საკითხიც, რადგან ამ საკითხის გარეშემო ტრიალებენ ყველა სხვა ცხოვრების საკითხები, ყველა მიისწრაფის უმთავრესად მისკენ და ყველა უკმაყოფილო და უბედურია რაკი ვერ ხვდება ჭეშმარიტ ბედნიერებას. მხოლოდ, ვიდრე გაგიზიარებდეთ ჩემს აზრს ამაზედ, საჭიროდ ვრცხ ჯერ გადმოგცეთ მოკლედ, როგორ ესმოდათ (უმთავრესად) ეს სიტყვა უწინ უმრავლესობას, რაში ჰხედავდენ ისინი ბედნიერებას და როგორ ესმით ეს დღეს.

უწინ ბედნიერება ისაზღვრებოდა უმთავრესად, თვითეულ კერძო პირისთვის, ქორწინებით და ოჯახურ კეთილ-განწყობილებით: როდესაც ახლად დაქორწინებულ პირთ შეხვდებოდნენ ნაცნობ მოკეთენი, ულოცავდენ: მოგილოცავს თქვენი ბედნიერებაო, და ისინიც მდაბლად და სიამოვნებით მადლობას უხდიდენ მიმლოცველთ; დღეს, როდესაც ვხვდებით ასეთსავე პირებს და ვულოცავთ, ესენი უკმაყოფილოდ გვიპასუხებენ:—რის ბედნიერება, რა ბედნიერება? როდესაც შეიძლება ხვალ და ზეგ ჩვენზე უბედურები არავინ იყვნო, ბედნიერება

მაშინ შეგიძლიანთ მოგვილოცოთ, როდესაც რავდენიმე ხანს ვიცხოვრებთ ერთად, შევეწყობით ერთმანეთს და განმტკიცდება ჩვენი სულიერი კეთილი — განწყობილება ერთმანეთშია.

როგორც ჰხედავთ, ორივე შემთხვევაში, არ არის სიტყვა ბედნიერება გაგებული მის ფართო მნიშვნელობით, ერთობ ვიწროდ არის წარმოდგენილი ხან — მოკლე და წარმავალია, მაგრამ ამაზედ შემდეგ.

პირველად დავიწყებ ოჯახის და ქორწინების საკითხებით თუ გავიგეთ სისწორით წარსული, ის ხსნის მნიშვნელობას არსებულისა და გვიჩვენებს სახეს მომავლისასო, ამბობს ფერდინანდ ლასსალი და ჩემის — აზრით, სწორედ ეს წარსული ვერ არის სრულებით ნათლად გაგებული და ახსნილი.

სხვათა შორის, ვერ იქმნა ნათლად გაგებული — რა საფუძველზე წარმოიშვა ქორწინება. ე. ი. „კანონიერი ჯვრის წერა“, რისთვის დასჭირდათ მამა — კაცებს „კანონიერი მეუღლეები“, როდესაც იმავე დროს, რავდენიმე სხვა და სხვა პირებთან ჰქონდათ კიდევ კავშირი — ყოველთვის, და ყველა უფლებებიც თითონ ეჭირათ ხელში თავისუფლად. მართალია, კერძო საკუთრებამ წარმოშვა საჭიროება ოჯახის და კანონიერი ქორწინებისა, მაგრამ ეს არა კმარა მარტო საგნის გასარკვევად და საჭიროა უფრო ნათელი საბუთები... ჩვენ ვიცით გეტერები, რომლებთანაც მამა — კაცებს ჰქონდათ კავშირი უწინ, ეს გეტერები იყვნენ, ძველ საბერძნეთში განთქმული ქალები თავიანთი სილამაზით და ნიჭით. „მამა სახელ — წოდებამ და სახელმა მოაღწიეს ჩვენ დრომდე, მაშინ როდესაც სახელები კანონიერ ცოლებისა, უმეტეს შემთხვევაში, არა სჩანან და დავიწყებულია“ — ო, ამბობს ბებელი —, „დანაია, იყო საყვარელი პლატონისა და არ იყო არც — ერთი ცნობილი ბერძენი, რომელსაც არა ჰქონდა დამოკიდებულება გეტერებთან“ — ო.

ამისთანა გარემოების შემდეგ, კიდევ უფრო გვაქვს საბუთი — ვიკითხოთ: რილასთვის იყო საჭირო „კანონიერი მეუ-

დღე“ და „კანონიერი ქორწინება? რომ ვუპასუხოთ ამ კითხვებზე უფრო გარკვევით, საჭიროა მოვიყვანოთ კიდევ ერთი ისტორიული მაგალითი: აფინები ამბობენო, რომ ჩვენ ცოლს იმიტომ ვირთამთ, რომ გვყამდეს კანონიერი შვილები და სახლში ერთგული ყურის—მგდებელიო, აგრეთვე, ჩვენ ვინახავთ ცოლებს, ჩვენზე საყურადღებოდ და გეტყვებთან კი ველევით სიყვარულის სიამოვნებას და სიხარულსო. ყველა აქედამ ცხადათ სჩანს ახლა,—რად შეიქმნა საჭირო კანონიერი ქორწინება“: მაშინ ოჯახი აშენებული იყო მხოლოდ, წმინდა, ნატურალურ სამეურნეო საფუძველზე, ასეთი ოჯახი კი მეტად რთული და ძნელი გასაძლოდია ერთი პირისთვის, აქ საჭიროა კიდევ სხვა ერთგული გამგე და დარაჯი, გარდა ერთის პირისა, და რომ უფრო მტკიცე ყოფილიყო ეს ერთგულება, ქალები მოჰხიბლეს მამა—კაცებმა, თავიანთი კერძო საკუთრების მონური გამგებლობით და დაავიროვნეს „კანონიერი ჯვრის წერით“; წინააღმდეგ შემთხვევაში მათ კერძო საკუთრებას მოელოდა, სრული დაცემა და განადგურება.

მაშასადამე, ბედნიერი უნდა ყოფილიყო ცოტად თუ ბევრად—მამა—კაცი, რომელსაც შეხედებოდა ისეთი ერთგული და გამჭრიახე მეუღლე, რომელიც არ განადგურებდა მის კერძო საკუთრებას, პირიქით გაადიდებდა კიდევ და მასზედაც ყურადღებით იქნებოდა, სიყვარულს ის სხვა მხრითაც ჰპოებდა როგორც ესტქვი ზევით. ცოტად—თუ—ბევრად, ბედნიერებას შეადგენდა დედა—კაცისთვისაც ქორწინება და ოჯახი წარსულში, რადგან, რაც უნდა ცუდი გამგე ყოფილიყო ოჯახისა, მაინც ქმარი მოვალე იყო, ეცხოვრებინა ის შვილებით, განქორწინება ძნელი წარმოსადგენი იყო და იმედი ჰქონდა მას, მშვიერი მაინც არ მოკვდებოდა, ათასი საყვარელიც რომ ჰყოლოდა იმის ქმარს.

დღეს კი, რაღად უნდა მამა—კაცს გამგე და ყარაული ოჯახისა ქალაქად, როდესაც, თავის პატარა თუ დიდს ფულის ქისას თითონაც ჩქარა ფლანგავს და აღარაფერი აქვს

საყარაულო. შვილებიც აღარ ეინტერესება,—რა ქონება გა-
დასცეს? მეორეს მხრით, მოქალაქებრივი ცხოვრების.
განვითარება თვალსაჩინოდ აშორებს ოჯახს ქალებს და
მიერეკება ოჯახს გარეთ; სად არის ოჯახი სხვა—და—სხვა და
წესებულებაში მოსამსახურე ქალებისთვის, რომლებიც დაწყვე-
ტილ—დაქანცულნი ბრუნდებიან სახლში, მხოლოდ სადილის-
თვის და შერე ისევ იქვე მიეშურებიან; სად არის ოჯახი მკე-
რვალი ქალებისთვის, რომლებიც დილიდამ საღამომდის და
ხშირად შუა—ღამემდის თავ—აუღლებლივ მუშაობენ სამკერვა-
ლოში და იქვე სადილობენ, როგორც გაუმასპინძლდებიან;
სად არის ოჯახი ფაბრიკებში მომუშავე ქალებისა-
თვის და სხვა—და—სხვა. ესევე ითქმის მოქალაქე მამა—კაცე-
ბზედაც. ცხოვრება კიდევ, შეუჩერებლივ მიერეკება ხალხს სო-
ფლებიდან ქალაქებში, ქალაქი კი ცის ქვეშ ჰყრის ამ ხალ-
ხს, და წარსული ოჯახი ისპობა,—სულს ღაფავს სასიკვდი-
ლოდ, ანუ უკვე მკვდარია და ველარა ვითარი წამალი და ჯან-
იოზ. ექიმი მას ველარ მოარჩენს; ამისი უტყუარი საბუთებია
კიდევ: ურიცხვი მაგალითები საკუთარი შვილების „გაყიდვი-
სა“ და გადაყრისა, განქორწინებისა, უწლოვან ბავშვების
„თავის გაყიდვისა“ ქუჩებში და მრავალი სხვა ასეთი საზარელი
მოვლენები.“ თუ როგორ იხრწნება ოჯახი ჩვენს დროში,
როგორ „შორდებიან ერთმანეთს ქმარი ცოლი და შვილი, და
დაუქორწინებლად დარჩენა და პროსტიტუცია მასობრივ მო-
ვლენად ხდება“, ამის დაწვრილებით ახსნას მე არ გავყვები,
რადგან მშვენივრად აქვს ეს განმარტებული კარლ კაუცკის
და მსურველთ შეუძლიანთ მიმართონ მას.

ამგვარად, აღარ არის ძველი ოჯახი, უნდა შემუშავდეს
ახალი, ამის უარ ყოფა აღარ შეიძლება, მაგრამ რა სახით?
აი ეს არის მეტად ძნელი და მძიმე ასაწონ—დასაწონი საკითხი
ამ საკითხის სისწორით გადასაჭრელად, აუცილებლად საჭიროა
კიდევ, შეგნება გარკვევა სიყვარულის და თავისუფლების საკი-
თხებისა ც საზოგადოდ, რადგან ეს საკითხები მჭიდროდ არიან

შეკავშირებული ქორწინების და ოჯახის საკითხებთან. ეს საკითხებიც რთული საკითხებია თავ—თავის მხრით და ცალ—ცალკე უნდა იქმნენ ახსნილნი და განმარტებულნი...

დღეს, უმთავრესი გასაჭირი ოჯახის და ქორწინების ცვლილებების გადასაჭრელად მდგომარეობს იმ გარემოებაში, რომ სოფლად ჯერ კიდევ არსებობს ოჯახი ნახევრად სამეურნეო სახით და იქ სრული ცვლილებების შეტანა ჯერ—ჯერობით ძნელი მოსახერხებელია, მაგრამ თუ მიეცემათ-იგივე იურიდიული და ზნეობრივი უფლებები როგორც მოქალაქეებს, ისინი არაფერს დაჰკარგავენ ამით ჩემის აზრით, ისინი უცებ არ მიჰბაძავენ ქალაქებს, მინამ გარემოება არ აიძულებთ მათაც—იხელმძღვანელონ ახალის წესებით ამიტომ მე პირდაპირ გადავალ ამ ხელად, თანასწორ უფლებების საჭიროებაზე და ვიტყვი მოკლედ, რომ მხოლოდ ასეთ უფლებების შემდეგ მიმაჩნია შესაძლებლად სრული სისწორით გადაჭრა ყველა საკითხებისა. მინამ კი რაც ცვლილებებია შესაძლებელი, (საჭირო), ვიტყვი ქვემოთ.

დღივად კომუნიზმის და მატრიარხატის გაუქმებისა, ცხოვრების პირობებმა აიძულეს მამა—კაცები,—ჩამოერთმიათ ჩვენთვის ყველა ის უპირატესი უფლებები, რომელგებთაც სარგებლობენ დღეს თითონ, ჩაგვკეტეს ოჯახის ოთხ—კედელ შუა, გადაგვაქციეს ერთი მხრით თავიანთ გასართობ საგნად,—მეორეს მხრით—ხმა ამოუღებელ მომუშავე მონებად ოჯახში. ქალის საწოლთან ეკიდა მათრახი, როგორც ემბლემა, ნიშანი სარწმუნოებისა; დემოკრტი თავის აფორიზმებში ამბობს: „—ქალი ნუ ილაპარაკებს ბევრს, რადგან ეს საზიზღარიაო“, ან კიდევ:—„მცირე სიტყვაობა, დამამშვენებელია ქალისაო“.

ამგვარად, ჩამოვშორდით ქალები ერთმანეთს, გაწყდა ჩვენ შორის შემაერთებელი კავშირი და შევიქმენით ურთიერთის მოწინააღმდეგე მეტოქეებად. რაკი ჩვენ შევიქმენით მამა—კაცების მომხიბლელ და გასართობ საგნად, აქედან ცხადია,—ყველა ჩვენგანი მხოლოდ იმას უნდა ცდილიყო—რაც შეიძლე-

ბოდა სხვაზე მეტად მოეხიბლა მამა—კაცი და ამ ჩვენი პირადობის დამამცირებელ ზნე ჩვეულებისთვის სამწუხაროდ, ჯერაც კიდევ ვერ დაგვიღწევია თავი. სხვათა შორის, ამავე მიზეზების წყალობით მივიდა კიდევ ქალების გადიდებული მოდის მოთხოვნილება იმ ზომამდე, რა ზომითაც ვხვდებით დრო და დრო მეტად დამამახინჯებელ და საზიზღარ სახით, რაც ისე ძიელ აწუხებთ და არ მოსწონთ ჩვენს მამაკაცებს

ამბობენ: რუსეთში ქალებს მეტი უფლებები ჰქონდათ ვიდრე სხვაგან სადმეო და კი აღარ გვიჩვენებენ რაში მდგომარეობდა ეს უპირატესობა. მართალია სთქვეს საბუთად, რომ რუსეთში ქალები მეტს მუშაობდნენო, მაგრამ განა ეს საბუთებია? დიხაც, ეს სრული ჭეშმარიტებაა, რომ რუსეთში ქალები ყველაზე მეტს მუშაობდნენ და მუშაობენ ოჯახში და ოჯახს გარედ, მაგრამ ეს საბუთები კი არა, სწორედ ეს გახლავთ თუ გნებავთ სრული საბუთი უფლებობის და მეტის დამონებისა. იქნება იმაში იყო მეტი უფლება, რომ ქალი—შვილს მეთოთხმეტედი ეკუთნოდა მამის ქონებისა და ქვრივს მეშვიდედი ქმრის ქონებისა; ან იქნება იმაში იხატებოდა მეტი უფლება, რომ როდესაც გლეხის ქვრივი თხოვდებოდა—ქმრის ქონება ბატონს რჩებოდა თუ შვილები არა ჰყავდა.

მე ვგონებ, ეს შეცდომა იმიტომ მოსდით, რომ ურევენ ერთმანეთში სიტყვებს: უფლებას და თავისუფლებას.

II

სიყვარული და მისი მნიშვნელობა საზოგადოდ.

ახლა გადავალ მასზედ, თუ რაზედ უნდა იყოს დამყარებული დღევანდელი ოჯახი. ოთხს მარტს 1911 წ., საზოგადო კლუბში, როდესაც უფ. ანდრეევა წარმოსთქვა აზრი, რომ რადგან სიახლოვისა გამო, თვითეული ცოლ — ქმრის წვრილმანი რამ მათ დამოკიდებულებას ამწვავებს და არღვევსო, ამიტომ თაობითვე სრულიად ცალ—ცალკე რომ იცხოვრონ შეიძლება ეს

უმჯობესი იყოს, ეს აზრი ზოგს არ მოეწონათ და ზოგიც გაკვირებულნი დარჩნენ, მაგრამ უნდა ვალიარო, — მე ეს არ გაშვირვებია, რადგან წინ — და — წინვე ვიცოდი ერთი უფრო ორგინალური „რეცეპტი“ ამ საგნისთვის: — „არამც თუ ცალ ცალკე უნდა იცხოვრონ ცოლ — ქმარმა, არამედ, სასურველია — სხვა — და — სხვა ქალაქებშიც იყვნენ“. — იქონიეთ მხედველობაში ბატონებო, რომ მე ეს აზრი მაშინ გავიგონე, როცა ჯერ საფრენი მანქანები არ იყვნენ გამოგონილნი... მაგრამ, თუნდაც შევურიგდეთ ამ აზრს და იცხოვრონ ცალ — ცალკე როდისღა უნდა იყვნენ მერე ერთად? როგორც ვიცით ინტელიგენტის ცხოვრება, ის დილით სამსახურში უნდა წავიდეს (მუშა ხომ სულ სამსახურში აღამებს), სადილი სადმე — შეექცეს მომეტებულ შემთხვევაში, მერე დაისვენოს, რადგან კლუბში ქალაღდის თამაშობაში შეიძლება მეტად დიდ — ხანს მოაგვიანდეს. მერე? მერე შეეკითხება თავის — თავს — საით წავიდეს, თავის დაქირავებულ სახლში თუ ცოლთან? თუ ცოლთან მაშინ თავის ცალკე სადგომი რაღა საჭიროა და თუ თავის სადგომში, მაშინ ცოლი რაღა საჭიროა? აქ თავის — თავად ცხადია — რავდენიმე ცოლი უნდა იყოლიოს ერთ და იმავე დროს, რომ ერთი თავის სახლში მიიპატიჟოს დი მეორეებთან თითონ წავიდეს. ასეთი ცხოვრება კი ჩემის — აზრით, პირუტყვობამდის და ველურობამდის ჩამოკვეითებას ნიშნავს და ან სადღაა აქ პოეტებისაგან და თვით ამ ინტელიგენტისაგან საღმერთებელი სიყვარული?

მიუხედავად იმისა, რომ აღარც ჯიბე და აღარც სხვა ქონება აღარ უწყობს ისე ხელს თანამედროვე კაცს, და შერყეულია დღევანდელი ოჯახი, მაინც მრავალი მიისწრაფის კიდე მისკენ და ვისაც კი მცირეოდენი ძალა შესწევთ, სიამოვნებით ჰკისრულობენ ამ მძიმე და საშინელ ტვირთს თანამედროვე ცხოვრებისა. ძალიან ხშირად, ისეთი დაუღდეგარნი პირნიც კი, რომელნიც საოცარის სისწრაფით გადადიან ერთი პირიდან მეორეზედ, ან და ერთ და იმავე დროს რავდენიმე

სხვა—და—სხვა—პირთან აქვთ კავშირი, უცებ შესდგებიან ხოლმე, და სკდილობენ ესენიც, ოჯახს შეაფარონ თავი. რა-ღა მიზეზი ასეთის ლტოლვილებისა ჯახისკენ? რაღად მიისწრაფიან მისკენ, როდესაც მომეტებულ შემთხვევაში საპყრობილედ და საწამებლად გადაქცევიათ დღეს ეს ოჯახი?

როგორც უკვე ვსთქვი ზემოდ, დღეს უმრავლესობა სიყვარულში ჰხედავს ან უეძებს ბედნიერებას, დიდი თუ პატარა ამას ეტრფის, ეალერსება შორიღამაც კი, ე, ი. როდესაც ჯერ თვალითაც არ დაუნახავთ სატრფიალო საგანი. უნდათ სიყვარულის კალთას შეაფარონ წამებულნი სული.

თვით „თამარ ცბიერი“ ჩვენის მცხოვანის პოეტის აკაკისა და „მარგარიტა გოტიე“ დიუმაშვილისა, ეს ზნე დაცემული ქალებიც კი მიისწრაფიან სიყვარულისკენ: — „იტალიაში წავიდეთ, იქ ჩემი ვინაობა,“ არავის ეცოდინება—ეუბნება მარგარიტა გოტიე თავის საყვარელ არმანს იმ არმანს, რომელიც შეიყვარასრულის სიწრფელით და შესწირა ყველაფერი, მაგრამ ვერც თვით გაბედნიერდა და ვერც არმანი გააბედნიერა.

აი რას ამბობს „თამარ ცბიერი“ ც: — „მაგრამ მგოსანი, ის უხარისხო, ის უგვარ—ტომო ვიღასაც შვილი, ვით უკვდავების წყარო, მიზიდავს. და ვერ მომიკლავს მწყურვალ სწყურვილი“, — და შემდეგ განაგრძობს: — „მიყვარსა, და მძულს, მძულსა და მიყვარს, მსურს დავემონო, მსურს დავიმონო-გული გარდმომცეს, გული გარდავცე, რომ შევეწონო და შევიწონო“—ო.

ვინც კი ცოტად თუ ბევრად იცნობს ქალის ფსიხოლოგიას და ფსიხოლოგიას სყვარულისას საზოგადოდ, ის სრულიად დაეთანხმება პოეტს და სიყალბეში არ ჩამოართმევს „თამარ ცბიერს“ ასეთს სიტყვებს. პოეტს ზედ—მიწვევით სცოდნია ქალის და სიყვარულის ფსიხოლოგია, მაგრამ სამწუხაროდ, როდესაც თვითონ იცავდა თავის გმირს გასამართლების დროს, სრულიად ნათლად ვერ დაგვანახვა ეს და ეს იმიტომ მოხდა, რომ ყველა ბრალმდებელ დამცველნი გადასცილდნენ ცოტად

„თუ ბევრად პოემის საზღვარს და გაასამართლეს „თამარ ცბიერი“, უფრო პიესის გარეშე, ე. ი. სულ სხვა თამარი ჩემის შეხედულებით, და აქ რომ შესაძლებელი ყოფილიყო, მე დავასაბუთებდი კიდევ ამას, მაგრამ უნდა დავუბრუნდე ისევ ჩვენს საგანს...

რავდენადაც იზრდება და ვითარდება ადამიანის სული და გონება, იმდენათ მომეტებულის სურვილით მიისწრაფის სიყვარულისკენ, თვითეული ასეთი ადამიანის სული თხოულობს ჭეშმარიტს სიყვარულს და რაკი სქესებრივი მოთხოვნილება უფრო აახლოვებს ერთმანეთთან ქალსა და მამა—კაცს, ამიტომ ჰგონიათ, რომ აქ შეიძლება იპოვონ ეს ჭეშმარიტი სიყვარული და ბედნიერება, მაგრამ ცხოვრების უღმომბელი პირობები სულ სხვას უკარანახებენ მათ:—შესდექით უგუნურნოთქვენ ჯერ კიდევ უსუსურნი და ჩვილნი ხართ ამისთვის, და: ქვეყანაზედ ერთი და ორნი არა ხართ გაჩენილნი, რომ მართლ შესძლოთ ერთმანეთის გაბედნიერებაო.

ამიტომ არის ხოლმე, რომ რაც უნდა აღფრთოვანებით და გაგიჟებით უყვარდეთ ერთმანეთი პირველად, შემდეგში მალე ვხედავთ მათ შორის, განხეთქილებას და უკმაყოფილებას. მაშასადამე რაკი წარმავალია, არც არის სრულ ჭეშმარიტი ასეთი სიყვარული, ჭეშმარიტი სიყვარული არის მხოლოდ ერთი — უცვლელი მეგობრული სიყვარული, და როდესაც ასეთივე მეგობრული სიყვარული მოჰყვება თან სქესებრივ შეერთებას აი მაშინ მტკიცდება მხოლოდ ჭეშმარიტი სიყვარული ქალსა და მამა — კაცს შორის. მაგრამ საჭიროა დავასაბუთოთ ყველა ეს მოსაზრებანი უფრო ვრცლად.

ერთნი ამბობენ — „ნუ სტყუევდებით მეგობრებო, სიყვარული არ არის,“ — ო და მეორენი კი უპასუხებენ: — „ოხ ვინა სტყვა სიყვარული არ არის! იგი არის ნეტარება, სანეტარო, რამ არის: უიმისოდ თვით სიცოცხლე არ იქნება, არ არის, იმაშია თვით სამოთხე და სურათი სამარის; იგი არის ქვეყნის ჩარხი, ქვეყნის ჩარხი მბრუნავი, ის ხატია გონებაში მცურავი,

ის ფრთა არის ოცნებისა საფრენი. ყვავილია ედემისა და წალკოტი სალხენი“.— აქედამ ცხადად სჩანს შეურიგებელი წინააღმდეგობა ორ აზრთა შორის, ერთს მთელი თავისი სულის სიღრმით სწამს, რომ არსებობს ალმტაცი სანეტარო სიყვარული, მეორენი კი გულ—ამოსკვნით უარს ჰყოფენ მის არსებობაზე; უცხოელნი მოაზრენი კიდევე, ამბობენ:—„სიყვარული არის პოეტებისაგან განებივრებული ბავშვიო, და სიყვარულია მოჩვენება, — რომელზედაც ყველა ლაპარაკობს და რომელიც არავის არ უნახავსო“. რომელნი არიან აქ მართალნი? რად ხდება ასეთი შეუთანხმებლობა და რად გვეჩვენება ხშირად, რომ ერთნიც მართალნი არიან და მეორენიც? ვიდრე მიუგებდეთ ამ საკითხზე, საჭიროდ ვრაცხ გავიხსენოთ, როგორ ესმით კიდევე, სხვა მოაზრეთ ეს საგანი.

მოვიგონოთ ჩვენი უკვდავი პოეტების რუსთაველისა და ბარათაშვილის აზრებიც ამ საკითხზე: — „მიჯნურთა თვალად სიტუტრფე მართებთ მართვითა მზეობა, სიბრძნე, სიმდიდრესიუხვე სიყრმე და მოცალეობა; ვისაც ეს სრულად არა სჭირს, აკლია მიჯნურთ ზნეობა, —ო, ამბობს რუსთაველი. ე. ი. უნდა ორივე მოტრფიალე მხარე თანასწორი სიმშვენიერის მქონებელი იყოს, რომ სხვა მშვენიერმა არ მოჰხიბლოს; უნდა იყოს ბრძენი, რომ თანასწორ ეყურებოდეთ ერთმანეთის სული და გული, ქონებაც, სიმდიდრე ხელს უნდა უწყობდეთ, რომ ისარგებლონ თავთავიანთ, სიყვარულით; უხვნიც უნდა იყვნენ მიჯნურნი. რადგან სიძუნწე მეტად სძულს ჭეშმარიტ ადამიანის ფსიხოლოგიას, სიყმაწვილევ საჭიროა რასაკვირველია უკვე დაჩაჩანაკებულ კაცს აღარაფრისთვის შესწევს ძალა რაც უნდა გული ერჯოდეს; თავისუფალი და მოცლილი დროც აუცილებლად საჭიროა, რადგან. რალა ყარშიყება და ესიყვარულება ისეთ კაცს, რომელიც დილიდამ საღამომდის თავ—აუღებელ მუშაობაშია შთანთქმული და ისწრაფის დაქანცული სხეული დაასვენს თავისუფალ დროს. ამგვარად. ჩვენ, ვხედავთ, რომ რუსთაველის სიყვარული, ნხო

ლოდ შეძლებულ და შეგნებულ პირთა კუთვინლება ყოფილა, და თქვენ, საწყალო ხალხო აქაც არა გაქვთ აღგილიო. მაგრამ ჩვენ, თვალ — წინ ურიცხვი მაგალითები გვაქვს დღეს, რომ მომეტებული ნაწილი ამ მოსაზრებათაგან, არ ეთანხმება სავესებით დღევანდელ ჩვენის ცხოვრების სინამდვილესა და დრო გადასულია. ჩვეინვიციით და ვხედავთ, რომ მრავალნი მშვიერნი და მოუტყელნი, ხნიერნი და გონჯნი კრიჟანგნი და უვიცნი სიცოცხლეს, სწირავენ სიყვარულს და სრულიად წრფელადაც.

მაშ რალა მიხეზი იმ განხეთქილებისა და მტანჯველი იქვიანობისა, რომელიც მეტად ხშირად მოსდევს დღევანდელ სიყვარულს? რალად აკლიათ „მიჯნურთა ზნეობა“? აქ მოვიშველიებ მეორე დიდებულ პოეტის ბარათაშვილის აზრს: — „სილამაზეა ნიჭი მხოლოდ ხორციელების, და ვით ყვავილი, თავის დროზე იგიც დასქენების: აგრეთვე სული, მხოლოდ მისდა შენამსქვალეები, ცვალებადია, უმტკიცებ და წარმოვალი; მშვენიერება მხოლოდ ნათელ სულში მდგომარებს, მას ვერც შემთხვევა და ვერც ხანი, ვერ დააბერებს, მხოლოდ კავშირი ესრეთ სულთა შობს სიყვარულსა, ზეგარდმომადლით დაუხსნელად შეყვარებულსა; მხოლოდ მათ შორის არის გრძნობა ეს სანუკველი, რომ მის უტკიბლეს არც თუ არის სასუფეველი“. — აი აქ ეთანხმებიან დიდებულნი პოეტნი ერთმანეთს, მხოლოდ მაშინ არის მტკიცე და დაურღვეველი სიყვარული თქვენის მრით, როდესაც თქვენ ბრძენნი ხართ, როდესაც ნათელია თქვენი სული, ჩვენ კი რას ვხედავთ, დღეს, ჩვენს ცხოვრებაში? ის ბავშვები, რომლებსაც ჯერ დედის რძე არ შეშრობიათ ტუჩებზე, რომლებსაც არამც თუ ცხოვრების და სხვისი ცნობა, არამედ თავიანთ საკუთარი თავის ცნობაც არ აქვთ ოდნავ, ოხრავენ და კვნესიან სიყვარულისთვის. მაგრამ მათდა გასამართლებლად ვიტყვი და დავასაბუთებ, რომ მარტო ისინი არა სცდებიან სიყვარულში და ჩვენ ვიციით ათასი მაგალითები პრაქტიკაში, რომ ისეთი ასაკში მოსულნი პირნიც, როგორც არიან დიდებული ტოლსტოის გმირნი: ანა კარენინა, ვრონსკი და ლევინი, ისეთისავე სასოწარკვეთი-

ლებით ისპობენ სიცოცხლეს და სულიერს სიმშვიდეს, როგორც გატაცებით და ძლიერის სიყვარულითაც უერთდებიან ერთმანეთს.

„ანა კარენინა —“, ეს დიდებული ნაწარმოები, დიდებულის მწერლისა, ნამდვილი და უტყუარი სარკეა „ინტელიგენტთა“ სულიერ და ზნეობრივ ცხოვრების მაჩვენებელი, აქ ზედ — მიწვევითარ ის დახატული სამ — გვარი ტიპი „ინტელიგენტთა“ იჯახისა. სტეფან არკადიევიჩ აბლთნსკიმ, რომელიც „არასოდეს არ ირჩევდა არც მიმართულებას, არც შეხედულებას და ეს მიმართულება და შეხედულება თავის თავად მოდიოდნენ იმასთან, სწორედ ისე, როგორც არ ირჩევდა ის ფორმას შლიაპისას ან სერთუკისას და იღებდა პირდაპირ ისეთებს, როგორებსაც ატარებდნენ ყველა“ —, რაღა გასაკვირველია, რომ სასოწარკვეთილებით ამოიგმინოს: — „მითხარით რა ვქნა! ცოლი დაბერდა და შენ კი სავსე ხარ სიცოცხლით, შენ ვერცკი მოასწარ ახედვა, რომ უკვე გრძნობ აღარ შეგიძლიან გიყვარდეს სიყვარულით ცოლი, რაც უნდა პატივსა სცემდე იმას, აქ უცებ მობრუნდება სხვა სიყვარული და დაიღუპე, დაიღუპე კაცი“ — ო. ვერ იგრძნეს სრული კმაყოფილება და ვერ გაბედნიერდნენ ძლიერის სიყვარულისაგან ვრონსკი და ანა კარენინა — ც: — როდესაც ანა კარენინა მიდიოდა თავის მეგობარ დოლისთან და გზაში დაინახა ორი მომცინარე ახალ — გაზდა ქალები, მაშინვე დაიწყო ფიქრი იმაზე, თუ რად იცინოდნენ ისანი; უთუოდ სიყვარულზეო, იფიქრა მან, — მათ არ იციან, როგორი არა სასიხარულოა ეს, როგორი დამამცირებელიო. თვით ის იშვიათი წუთებიც კი ნაზი გძრწობებისა, რომელებიც იჩენდნენ თავს ვრონსკისა და ანას შორის, ვერ აკმაყოფილებდნენ ანას. აი ეგ არის კარგიო, ეუბნება ერთხელ ვრონსკი ანას, როდესაც ეს უკანასკნელი მიგებება მას მხიარულის სულიერის განწყობილებით, მაგრამ ანასთვის ამაშიაც იყო რაღაც შეურაცხყოფელიო, გადმოგვცემს ტოლსტოი. „აი ეგ არის კარგიო, იფიქრა ანამ, რო-

გორც ეუბნებიან ბავშვს, როდესაც ის ანებებს თავს ჭირვეულობასო“. იქვიანობა ანასი აგულცივებდა ვრონსკისაც, თუმცა ის სცდილობდა დაეფარა ეს, აგულცივებდა მაინც, თუმცა ის გრძობდა, რომ მიზეზი იქვიანობისა იყო, სიყვარული ანასი მისდამი; ახლა ანა ის აღარ იყო, რაც იყო პირველად. ზნეობრივადაც და ფიზიკურადაც დამცირდა ის ვრონსკის თვალში“. არც ანია არც ვრონსკი არ ამჟღავნებდნენ სრულიად მიზეზებს თავიანთ უკმაყოფილებიას, მაგრამ ისინი სთვლიდნენ ერთმანეთს დამნაშავედ და ყოველ შემთხვევაში სცდილობდნენ დაემტკიცებინათ ეს ერთმანეთისთვის“.

მიზეზი ასეთის უკმაყოფილების ცხადია აქედამ, არის მათი უცნობლობა, უცოდინარობა ერთმანეთისა, ისინი რომ უფრო ბრძენნი ყოფილიყვნენ, უფრო ნათელი სული ჰქონოდათ, ადვილად გაუგებდნენ ერთმანეთს ჭირ—ვარამს და მცირედ მაინც შეიმსუბუქებდნენ ისედაც აუტანელს თავიანთ მდგომარეობას და იგრძობდნენ მცირე ბედნიერებას მაინც.

ლევინი, ეს ჭეშმარიტების და ბედნიერების მაძიებელი, პათოსანი და მშრომელი კაცი, მოსიყვარულე და ნაზი გრძობის ადამიანი,—,რომელსაც არ უნდა, რომ ბავშვსაც კი აწყენოს, რომელსაც ყველაფერი სხვისთვის უნდა და თავისთვის არაფერი“—ესეც ვერ გააბედნიერა მცირედაც, უმანკო კიტი სიყვარულმა და პირ—იქით, უკმაყოფილოც შეიქმნა ამ სიყვარულით. აქაც მიზეზი ურთი—ერთის შეუგნებლობაში და უცნობლობაში მდგომარეობს რასაკვირველია. ლევინმა ვერ გაიცნო წინ და წინვე კიტი და როდესაც დაუახლოვდა, მაშინ მიხვდა მხოლოდ, რომ არა თუ მახლობელი იყო კიტი მისი, არამედ, „მან არ იცოდა ახლა—სად თავდებოდა ის და სად იწყობოდა თითონ“.—,გარდა ოჯახის ინტერესებისა, გარდა თავისი მორთულობისა, იმას არა აქვს სხვა სერიოზული ინტერესებიო,“—ჰფიქრობდა ლევინი ცოლზე,—,არც ინტერესები თავის საქმის დიასახლისობს ის, არც კითხვის არც გლეხების, არც მუსიკის, რომლისთვისაც მას

საკმაო ძალა შესწევს, ის არაფერს არ აკეთებს და სრულებით
კმაყოფილიაო“.—

ახლა გადავალ უცხო მწერლებზე; აი როგორ აღაპარაკებს პოლ—ბურჟე ერთ თავის რომანის (კოდვა სიყვარულის) გმირს არმანს, რომელიც ეუბნება თავის საყვარელ ელენეს:— „ვიდრე სრულიად ჩემი არ შეიქმნები მე ექვს ვერ განვიშორებ, იმის ექვს კი არა ვითომ შენ გულ—წრფელი არა ხარ. მე მჯერა, რომ შენა გგონია ვითომ გიყვარვარ. არა, ექვი მექნება, რომ შენი სიყვარული ნამდვილი სიყვარულია; ხშირად გგონია, რომ ეს და ეს გრძნობა გვაქვს გულში და ნამდვილად კი არ არსებობს ის გრძნობაო. ხნის განმავლობაში, არმანი ეკითხება თავის თავს,—მართლა მიყვარს ელენეო? და შემდეგ განაკრძობს:—„ჩემდა საუბედუროდ, სიყვარულის ნიჭი არა მაქვს და ამიტომ ვიტანჯებიო. შემდეგ უკვირდება თავის გრძნობებს და ხსნის, რომ ეს მოკლილობის და სხვა—და - სხა ვფუჭი მიზეზების ბრალიაო, მაგრამ რატომ ვერ ვანებებ თავს ამ რაღვენჯერმე გამეორებულ ისტორიასო“?.

არმანი ჰკითხულობს ერთ ალაგს თავის დღიურიდან და იგივე სევდა გამოურკვევლობისა გამო, იგივე ხელ—მოკლეობა სულისა და ჭეშმარიტ გრძნობებისთვის“... აქაც მიზეზი ასეთის სულიერის შეფოთვისა, აშკარაა, არის უქონლობა „სიბრძნისა“, მას არ შესწევს ძალა, გაიცნოს არამც—თუ სხვა, არამედ თავის თავიც კი.

ოტელო შექსპირისა, ეს გმირი და პატიოსანი კაცი, საზარელის საზღელით სჯის თავის საყვარელ ცოლს დეზდემონას, რადგან იგი იმდენად სუსტია შორს—მხედველობაში, რომ მცირე ექვიც ერევა და მიჰყავს სრულს სასო.—წარკვეთილებამდის.

აი როგორ სტანჯავს უსუსურ ბავშვებსაც დღეს სიყვარული: ნინოჩკა ეს ანდრეევის სულ უკანასკნელი ტიპი დღევან-

დელი ცხოვრებისა, ეს ჩვიდმეტი წლის ბავშვი, ეკითხება ადამის—**ჟამის წლის მოხუცს**:—, „მითხარი ბებია, რა არის სიყვარულიო? არ გინდა მიპასუხო? მაშ მე გეტყვი: ეს არის საშინელი მტანჯველი გრძობა; როდესაც კაცს უყვარს ის უცებ ხდება ისეთივე ზომოზო ბებერი, როგორიც შენა—, „ო და შემდეგ ამაყად განაგრძობს: — შენა გგონია, რომ მე ჩვიდმეტი წლისა ვარ? ეს შენა ხარ ჩვიდმეტის წლისა და მე კი ათასის წლისა“: —**ო. დიახ, სრულს ჭეშმარიტებას ამბობს ნინოჩკა, ათასმა და ათი—ათასმა წლებმა გამოიმუშავეს და განავითარეს დღევანდელი სიყვარული და დღევანდელი ახალ—გაზღობა, ძალიან ბევრ ბავშვთ შეუძლიანთ დღეს, ასწავლონ ჭკუა თავიანთ ბებიებს და პაპებს, არამც თუ სიყვარულის საკითხში, არამედ ბევრ სხვა საკითხებშიაც, მაგრამ თუ ჯერ კიდევ ვერ მიუგნიათ ჭეშმარიტი სიყვარულისთვის და ჭეშმარიტ ბედნიერებისთვის, ეს იმის მიზეზით, რომ ჯერ კიდევ ბევრი აკლიათ როგორც მათ, ისე მათ მშობლებს იმ სიბრძნის მიღწევამდე, რომელსაც სთვლის საჭიროდ დიდებული რუსთაველი. აკლია სიბრძნე უმთავრეს გიორსაც ანდრეევის პიესისა ზიოდორ ივანოვიჩის და ამიტომ ეუბნება სასო—წარკვეთილებით ანფისას:—, „შენ შეგიძლიახ წარმოიდგინო ეს საშინელება?! მე შენ გეხვევი, გკოცნი, გელაპარაკები და კი არ ვიცი რა ხარ და ვინა ხარ შენა“—**ო.****

ყველა აქედამ ცხადია ახლა ვგონებ, მიზეზი ორ აზრთა წინააღმდეგობის, არსებობს დღეს ჭეშმარიტი აღმტაცი სიყვარული დროებითი მხოლოდ, და ამიტომაც სწამთ, რომ არის იგი, მაგრამ რაკი ეს ხან—გრძლივი არ არის, რაკი მოკლენ ხანში მთელ ჯოჯოხეთად ექცევათ ხოლმე და შემდეგ გველივით უხამავთ, ამიტომაც ამბობენ არ არსებობს იგიო.

მაშასადამე, მნიშვნელობა ჭეშმარიტის სიყვარულისა, მდგომარეობს მასში, რომ იგი ხან—გრძლივი და უცვლელი იყო. ასეთ იდეალურ სიყვარულს უმდერენ პოეტნი, ასეთი სიყვარულისკენ მიისწრაფის დღეს დიდი და პატარა, ამ სიყვა-

რულს ეძებენ დღევანდელ ოჯახში და ამავე საფუძველზე უნდა იქმნეს განმტკიცებული მომავალი ოჯახი, წინააღმდეგ შემთხვევაში ვერ მოვიპოვებთ იმ მცირეოდენ ბედნიერებას და კმაყოფილებასაც კი რომელსაც აძლევდა ძველი ოჯახი, ძველ ხალხს.

III

თავისუფლება და ბედნიერება.

როდის არის კაცი ბედნიერი და რა პირობებში? ამ საკითხზე უპასუხებენ: როდესაც იგი აძლევს საზრდოს და აკმაყოფილებს ყველა თავის სულიერს და სხეულის მოთხოვნილებებს თავისუფლად, მაგრამ, რას ნიშნავს თვით სიტყვა თავისუფლება თავის მხრით და როგორ უნდა გვეყურებოდეს ეს? ეს სიტყვაც რთულ კითხვად არის გადაქცეული დღეს და მომეტებული ნაწილი საზოგადოებისა, ძალიან პესიმისტურად, უიმედოდ უყურებენ: როგორ შეიძლება იყოს კაცი თავისუფალი, როდესაც ფრინველი ცისაც კი არ არის თავისუფალიო, ამბობენ ესენი. ეს სიტყვაც უკუღმა ეყურება უმრავლესობას და ამიტომ ეშინიანთ ამისი და უფრთხიან ამას; მიეცით უგუნურ ბავშვს თავისუფლება და იგი ან წყალში გადავარდება, ან კლდეზე გადაიჩეხებაო, დაუწყეთ მას წინ ნაკვერჩხლები და იგივე დაემართება, რაც მოსე წინასწარმეტყველსო.

ღიახაც, ასეთი უგუნური და დამოუკიდებელი თავისუფლება შეუძლებელია ვიტყვი მეც, რადგან თვითეული ადამიანი საზოგადოების შვილია და მარტო არ არის ქვეყანაზე გაჩენილი, მხოლოდ ჩვენ გვინდა ისეთი თავისუფლება, რომ თითო — ოროლა პირების და ჯგუფების ხელში არ იყოს ჩავარდნილი თვითეული კერძო პირის ბედ — იღბალი, თვითეულს ასამართლებდეს და სჯიდეს მთელი საზოგადოება ამ კერძო პირებისაგან შემდგარი და არა დაქირავებული მცარცველები.

ექიმ ბენტონის აკვირვებს ის გარემოება, რომ უბნის ზედა-
მხედველებს აქვთ მინდობილი განსჯა დედაკაცების ზნეობაზე,
და ესენივე აგროვებენ და ინახვენ თითონ „პასპორტებს“ სა-
ექვო ქალებისათ; მაგრამ პატივცემულ ექიმს ავიწყდება, რომ
მარტო პოლიციელები არა სარგებლობენ გარემოებით— რომ
დღეს ჩვენმა „განათლებულმა“ მამებმა უფრო გადააჭარბეს ამ
პოლიციელებს და უცხო ქვეყნებში თუ ჩვენში, ჟურნალ—
გაზეთობა სავსეა მათის შემადრწუნებელის მოქმედებით; ექიმ-
ნი თუ მასწავლებელი თითქოს ეჯიბრებიან ერთმანეთს ქალე-
ბის და უწლოვან ბავშვების გაუპატიურებაში. ასეთი სივერა-
გის და უკულმართობის ასაცილებლად გვიშველის მხოლოდ,
განთავისუფლება კერძო დაქირავებულ დამცველებისა და ყა-
რაულებისაგან, აქ საჭიროა საზოგადოების თვალი, — საერთო
უსასყიდლო ყურადღება საზოგადოებისაგან თვითეულ კერძო
პირზე.

ასეთის საზოგადოებრივის თვალის და ყურის მფარველო-
ბის ქვეშ შეუძლიან ამოისუნთქოს თვითეულმა კერძო პირმა
თავისუფლად და ასეთის თავისუფლებისკენ მიისწრაფის დღეს-
კაცობრიობა. ასეთის თავისუფლების შემდეგ იქნება მხოლოდ
შესაძლებელი სრული ბედნიერება. რადგან ასეთის თავისუფ-
ლების შემდეგ შეეძლება კაცს დაიკმაყოფილოს ყველა თავისი
კერძო მოთხოვნილება საზოგადოების წინამძღოლობით და
აღარ ექნება შიში ამა თუ იმ საზოგადოების გაკაცებისა.

ჩვენ ვხედავთ ცხოვრებაში, რომ კაცი მაშინ გრძნობს
უფრო ბედნიერად და კმაყოფილად თავს, როდესაც ჰხედავს
საზოგადოების სიყვარულს და თანაგრძნობას, ამ მიზეზით
ადამიანის ბუნებას აქვს თან დაყოლილი ერთი მეტად სიმპა-
ტიური სულიერი თვისება: ამავე საზოგადოების სიყვარული
და თანაგრძნობა თავის მხრითაც.

ამ სულიერ მოთხოვნილებას სწირავენ თავს ყველა საუ-
კეთესო შვილი ქვეყნისა და ბევრი საუკეთესო გმირი თავის
კერძო სიყვარულს ანაცვალებს საზოგადოების სიყვარულს. ამ

სულიერ მოთხოვნების დაუკმაყოფილებლობის გამო ირ-
ღვევა კიდე კერძო პირთა სიყვარული და ამიტომ, რაც უნ-
და ძლიერის სიყვარულით უყვარდეთ ერთმანეთი ორ არსე-
ბას, როდესაც ვერ ხვდებიან თავის გარშემო საზოგადოების
სიყვარულს და თანაგრძნობას ამათაც სწყინდებათ ერთმანეთი
და ეძლევიან სრულს სასოწარკვეთილებას ამ აზრის დასაბუ-
თებლად დავუბრუნდები პირველად ისევ ტოლსტოის გმირებს:
ანა კარენინას და ვრონსკის: მარტო ერთმანეთის შეუგნებ-
ლობა და უცოდინარობა არ იყო მიზეზი მათის სიყვარულის
და განწყობილების დამრღვევი, უმთავრესი მიზეზი მდგომარე-
ობდა მასში, რომ ისინი ველარ შეხედნენ საზოგადოების იმ
თანაგრძნობას და პატივის ცემას, რომელსაც უკვე ჩვეულნი
იყვნენ, მასთან სვინიდისი ქენჯნიდა მათ, რომ ველარ ემსახუ-
რებოდნენ იმ წესებს რასაც უმრავლესობა, თუმცა ჰგრძნობდნენ,
რომ მრავალნი იმათზე უჯრო უსვინიდისოდ იქცეოდნენ და
არა ჰქონდათ დანაშაული მათზე უდიდესი. „თითქმის ყოველ
—დღე ჰხედავდა ანა სიზმრებს, რომ ორივე იმისა ქმრები ე
ი. ქმარი და საყვარელი, ერთად იყვნენ და ორივე ერთად
ეხვეოდნენ და ეალერსებოდნენ მას; ეს სიზმრები შხამავდნენ
იმის არსებას და იღვიძებდა ის საშინელის მღელვარებით“.

„კარტასოვისამა სთქვა, რომ სირცხვილია შენ გვერდით
ჯდომავო, რამდენიც უნდა ვიცოცხლო მე ამას ვერ დავივიწყ-
ებო“ — ეუბნება ანა კარენინა ვრონსკის სასო — წარკვეთილის-
ტირილით; მე არას ვამბობ ჩემს ტანჯვებზეო, ამბობს კიდე
ანა გულ — მოკლული, მაგრამ იფიქრე, ვინ იქნებიან ჩემი
შვილები, საბრალო ბავშვები, რომლებმაც უნდა ატარონ სხვი-
სი სახელი; თავიანთ დაბადებიდამ ისინი იძულებულნი იქნე-
ბიან რცხვენოდეთ მამისა, დედისა, თავიანთ დაბადებისაო.
რასაკვირველიაო, ჰფიქრობდა ვრონსკიც მწუხარებით
ანაზე, როდესაც ისინი დაბრუნდნენ საწმღვარ — გა-
რეთიდამ პეტერბურგში, — ბრწყინვალე სასახლის საზოგადოება
არ მიიღებს მას მაგრამ მახლობელთ შეუძლიანთ და უნდა შე-

იგონ ეს როგორც საჭიროაო“. „თუმცა იმას სწამდა სულის-სიღრმით, რომ ეს ქვეყანა დახურული იყო მათთვის, მაინც სცდილობდა ეგებ შეიცვალოს ეს ქვეყანა და მიგვიღონ ჩვენი, მაგრამ იმან ძალიან ჩქარა შეიტყო, რომ თუმცა მისთვის კერძოდ, ქვეყანა ხსნილი იყო, დახურული იყო ეს ანასთვის, როგორც თავი—კატობიას თამაშობაში,—ხელები აწეული იმისთვის, ეშვებოდნენ ძირს ანასთვის“...

უკმაყოფილო და უბედური შეიქმნა საზოგადოების და თავის რწმენის ლალატის გამო, ჩვენი ნიჭიერი პოეტის ვაჟა—ფშაველას გმირი მინდია (გველის მჭამელიდამე), ის მინდია, რომელსაც—„როგორც თავის ისე ეხვევა მცირე და დიდი.“—რომლის გულშიაც—„ბოროტმა ვერ მოიკიდა ფეხია, თორემ სხვა დანარჩენი ქაჯური ყველა ისწავლა ხერხია,“—ყველა თანაგრძნობით უსმენს; ყველა მას შესჩივის თავის ბედსა და მწუხარებას; ბალახნი, ფრინველნი და ყველა არსნი ესაუბრებიან:—„მინდიას გაუმარჯოსო“—და სხვა. მართალია მინდიას წინადაც აწუხებდა ხეთა ტირილი:—„ნუ მომკლავ ჩემო მინდია, ნუ დამიბნელებ მზესაო“—და ამისაგან მისი ცხოვრება ძალიან დაცარული იყო, მაგრამ მაინც გულს არ იტებდა და რომ ღველფზე ცეცხლი არ გაექრო, ანთებდა თავს ან ჩალას და მაინც ღმერთს მადლობდა, კმაყოფილი იყო, და შრომობდა როგორც, გიჟი, გადარეული, მხოლოდ ის აწუხებდა, რომ სცდილობდა და ყველას ვერა სწვდებოდა ორი ხელით და თვალითა-შემდეგ კი, როდესაც მას შეუყვარდება მზია შეირთავს ცოლად და იმის მოთხოვნილებით იძულებული დაიწყებს, მელაობით ქცევას, მას სვინიდისი ქენჯნას დაუწყებს და გამოუთქმელს სასო—წარკვეთილებაში ვარდება, ხან—და—ხან უნდა კიდევ, რომ ამოსწყვიტოს ცოლ—შვილთ; ის ცოლი რომელიც წინაზე შაქარივით ტკბილი იყო—ახლა მწარე გაუხდა ძალზედა.

ვერ დააკმაყოფილა და ვერ გააბედნიერა კეთილშობილ, გმირი ჯიოვანელის რომანისა „სპარტაკიც,“ შესანიშნავი სიმშვე-

ნიერის პატრონის ტურფა ვალერიას სიყვარულმა, დასტოვა ის მარტო და შეუდგა დაჩაგრულ მოძმეთა განთავისუფლებას, თუმცა არ უღალატნია ვალერიასთვისაც და ვერ მოჰხიბლა ის ცბიერმა ევტიბიდამ.

ყველა აქედამ, ცხად ვყავ ვგონებ, რომ საზოგადოების და საზოგადო საქმის სიყვარული ხშირად სძლევს კერძო სიყვარულს და უძლიურია პირველთან უკანასკნელი, მაგრამ ესეც არ უნდა დავივიწყოთ, რომ ხშირად ამავე საზოგადოებისთვის თავ—დადებულნი გმირნი, ვერ კმაყოფილდებიან და არ არიან ბედნიერნი ამ სიყვარულითაც; ჩვენ ვიცით ბევრი ისტორიული მაგალითები, რომ კერძო სიყვარული სძლევს საზოგადოებრივს სიყვარულს. აი რას კვითხულობთ ამაზე ფერდინანდ ლასსალის ავტო—ბიოგრაფიაშიც:— „მე მინდა კერძო ბედნიერება, მე კიდევ მყვანან ყველა ჩემი მეგობრები, მაგრამ არაფერია, რომ ავსებდეს ჩემს გულსა“—ო.

მეტი მაგალითები აღარ არის ვგონებ საჭირო და ნათელითა უკვე, რომ მხოლოდ და მხოლოდ მაშინ შეიძლება იყოს კაცი ბედნიერი, როდესაც ისე მოეწყობა, ჩვენი ცხოვრება რომ საზოგადო თანაგრძნობით და კეთილ განწყობილებით იკმაყოფილებდეს ყველა თავის ადამიანურ მოთხოვნილებებს თავისუფლად. როდესაც ჩვენ ბრძენნი ვიქნებით, როდესაც ჩვენი სული ნათელი იქნება.

IV

შესაძლებელი ცვლილებები ოჯახისა და ქორწინებისა ბედნიერებამდის.

მაგრამ ვიდრე მივალწევდეთ ამ ზოგისათვის საზღაპრო ბედნიერებას, ვიდრე ეს შორს არის ჯერ კიდევ, და ჩვენკი დღესვე გვჭირდება გავიუმჯობესოთ მცირედ მაინც ჩვენი მდგომარეობა, ოჯახისა და ქორწინების საკითხების გადაჭრით, აუცილებლად საჭიროდ ვრაცხ, შემდეგ შესაძლებელ ცვლი-

ლებებს მაინც:—1) მიეცეთ ქალებს როგორც უკვე ვსთქვი, იგივე ზნეობრივი და პოლიტიკური უფლებები, როგორც მამა —კაცებს, 2) განისაზღვროს უეჭველად ხნოვანობის საზომი ქალ—ვაჟთა შესაკავშირებლად; და 3) მე დაკანონება შერჩევით შეკავშირებისა ე. ი. ვიდრე შეერთდებოდნენ სამუდამო კავშირით ნება ჰქონდეთ გაეცნონ ერთმანეთს როგორც ხასიათებით და სხვა თვისებებით. აგრეთვე სქესებრივად, რადგან როგორც გვარწმუნებენ სხვა—და—სხვა ექიმნი და მცოდნენი ამ უკანასკნელ მოთხოვნების მეტ—ნაკლებობაც, ხშირად მიზეზი ხდება განქორწინებისა და ოჯახურ კეთილ—განწყობილების დარღვევისა. მხოლოდ, ვიმეორებ კიდევ, არა შემთხვევაში არა ვსთვლი შესაძლებლად, რომ ერთსა და იმავე დროს რავდენიმე პირთან ჰქონდეთ კავშირი; სხვა პირთან მხოლოდ მაშინ უნდა შეეძლოთ კავშირის დაქერა, როდესაც დარწმუნდებიან—ვერ შეეწყვნენ ერთმანეთს რომელიმე მხრით და უნდა დასტოვონ სამუდამოდ ერთმანეთი ადრე თუ გვიან. აი ასეთი, შერჩევა წარმოშობს ჩემის აზრით მტკიცე სიყვარულს და ჭეშმარიტ ოჯახს.

ასეთ შემთხვევაში კითხვა იბადება რასაკვირველია, ამათი შვილების ბედ—იღბლის გადასაჭრელადაც, მაგრამ ჩემის აზრით ეს ისე გასაჭირი არ უნდა იყოს. შვილებს მიეცემათ ორივე მშობლების სახელ—წოდება და აღზრდაში მონაწილეობას მიიღებენ როგორც მშობლები და მთელი საზოგადოება ისე სახელმწიფო. დღეს ჩვენ უკვე ვხედავთ ჩანასახს—როგორ უნდა გაიზარდონ ასეთი ბავშვები: არსებობენ დღეს, „პრიუტები, საბავშვო ბაღები სასწავლებლები, და მე ვიცი რავდენიმე ასე აღზრდილნი ბავშვები, გაცილებით უკეთესნი არიან ყოველ—მხრივ, ბევრ მშობლებთან ნებივრად აღზრდილ ბავშვებთან შედარებით. გარდა—ამისა, საზოგადოების მონაწილეობის მიღებას საერთო აღზრდაში, იმ სიკეთის მოტანა შეუძლია, რომ ის ფხიზელი დარაჯი იქნება აღვირ ახსნილ ვნებათ დელვისა.

მშობლებთან აღზრდას დიდი მნიშვნელობა და გავლენა აქვს შვილების თვისებებზეო ამბობენ; მერე დღევანდელი ბავშვები განა იზრდებიან მშობლების ზედ გავლენით? არას ოდეს,

დღევანდელი ოჯახის ბავშვებიც „იზრდებიან“ იმავე „პრიუ-
 ტებში“, საბავშვო ბაღებში, სასწავლებლებში და სხვა — და — სხვა
 დაქირავებულ მეთვალყურეებსი ზედ გავლენით უმთავრესად,
 რაც მცირე დროს ატარებენ ოჯახში ბავშვები, მაშინაც ვერა
 ხედავენ მშობლებს, რადგან დღევანდელი მშობლები, მომე-
 ტებულ შემთხვევაში, ან საზრდოს მოსაპოვებლად არიან გა-
 რედ, ან დროს გასატარებლად, რად ატარებენ დროს მშობლე-
 ბიო ამბობენ ამასაც, როდესაც უმთავრესი მათი მოვალეობა
 შვილების აღზრდააო, მაგრამ ეს სრული შეცდომაა; ჭეშმარიტი
 ადამიანის ბუნება თხოულობს დროს გატარებას, გართობას
 და ამიტომ არც გვაქვს ნება გავკიცხოთ ის მშობლები, რომ-
 ლებიც ანგარიშს უწევენ ამ მოთხოვნილებას, რადგან რაც
 უნდა დიდ — სულოვანი იყოს კაცი, მარტო სხვებისთვის ვერ
 იცხოვრებს; ამასთან, არ შემოიძლიან ვუსაყვედურო არც — ერთ
 მშობელ დღეს, რატომ დაანებე თავი შენს შვილებს და მო-
 ხვედი თუნდა ამ ჩემი პატარა ლექციის მოსასმენლად მეთქი;
 აგრეთვე ვერ უსაყვედურებთ — რად ესწრებიან ისინი თეატრებს,
 სალიტერატურო საღამოებს თუ დიღებს, სალიტერატურო,
 გასამართლებებს და სხვა — და — სხვა, და ყველა ესენი კი არს
 მცირედს დროს ართმევენ თანამედროვე ქალსა და კაცსა
 რომ არ მივაქციოთ ყურადღება ლოტოს და ქალაღდის თამა-
 შობას. თუნდაც დავანებოთ თავი ყველაფერს და ვსთქვათ,
 რომ მშობლებმა აღზარდეს შვილები, მერე განა ყველა მშო-
 ბელს შესწევს ძალა წესიერად აღზარდოს შვილები? აი კიდევ
 რას გვეუბნება დიდებული ტოლსტოი ამაზე: — „დარია აღექ-
 სანდროვნა, რომელიც ზრდიდა თავის შვილებს მეტის მეტი
 ყურადღებით, ერთხელ, როდესაც დაინახა ისინი, რომ საძაგლად
 სწეწდენ ერთმანეთს, რაღაც მოსწყდა იმას გულიდამო და შეიგნო,
 რომ ის ბავშვები, რომელებითაც ის ისე ამოყობდა, არამცდ
 თუ ჩვეულებრივი ბავშვები იყვნენ, არამედ ცუდად აღზრდილ-
 ნი და საძაგლებიც.“ მართალია უთქვამთ ძველად: — „როს
 ყრმა ნახო ცუდად ზრდილი, ცემა გმართებს აღმზრდელისაო“,

—მაგრამ ახლა რომ ეთქვათ ეს ჩემთვის, მე ვუპასუხებდი; მაშ ბებიაჩემი მონახეთ უწინ, რადგან მე იმსი აღზრდილი ვარ და მეც ისე აღვზარდე ჩემი შვილი თუ მახლობელი, როგორც მე იმან აღმზარდა მეოქი.

დასასრული, მე მინდა ვუპასუხო კიდე, ერთ ჩვენ წინააღმდეგ აზრზე: „რაც უნდა იყოს ქალებს არ შეუძლიანთ გაუთანასწორდენ მამა—კაცებს უფლებებში, რადგან ამისთვის მათ არ შესწევთ საკმაო ფიზიკური ძალაო“. რომ ვრცლად ვილაპარაკო ამაზე, ისე შორს წაგვიყვანს, რომ შეიძლება აქ შემოვალამდეს. ამიტომ ჩე გაგახსენებთ დედას ცხრა ძმათა ხერხეულიძეების და მოვიყვან ერთ პატარა ისტორიულ მაგალითს უცხოთა ცხოვრებიდან:—

„ისპანიისა ყმაწვილნი ქალნი ბრძოლის ველისკენ მიისწრაფიან,

„მამულის ტრფობით გატაცებულნი, ვაჟ—კაცებთანა ერთად იბრძვიან,

„და რომელნიც უწინ დაჭრილებს იცოდებდნენ და ვერ უყურებდნენ,

„ახლა იგინი მტრის ჯარის შუბებს მამაცურადა გულსა უშვერდნენ.

„და ხალხის ხოცვას იგი ქალები, ისე უტკერდნენ როგორც მარსები“.

ამას მოგვითხრობს ბაირონი, და ვისაც არა სწამთ ქალთა ღირსება და გავლენა ისტორიულ—ხელოვნურ ნაწარმოებთა გარდმოცემით, მათ მე მივუთითებ, საღმრთო ისტორიაზე, სადაც მრავალ ქალთა სახელები ბრწყინავენ წმინდათა შორის მამა—კაცებისა. მოწაფე მამა—კაცები იესოსი გაიქცნენო, ამბობს სახელ—განთქმული რენანი, მაგრამ იმისმა ერთგულმა ამხანაგმა ქალებმა, რომლებიც წაჰყვნენ იერუსალიმში და ემსახურებოდნენ მას, არ დასტოვეს ისაო. ამგვარად, ყველაფერი ამტკიცებს, რომ ქალები არ არიან მამა—კაცებზე

სუსტნი არაფრით და არას დროს არა რჩებიან უკან, მიუხედავად თავიანთი უმნიშვნელო. უფლებებისა.

მეოთხე და მეხუთე საუკუნეებმა წამოაყენეს მთელი წყება ფილოსოფოზ ქალებისაო, გადმოგვცემს ბეზუსკული. მაგალითად, მეოთხე საუკუნეებში სისოპატარამ განიცადა საშინელი ბუნებრივი ბრძოლა, ერთ თავის მსმენელის ძლიერის სიყვარულის და ფილოსოფიის სიყვარულის გამო, მაგრამ ბოლოს ფილოსოფიის სიყვარულმა სძლია და სისოპატარა, დარჩა ერთგული ამისიო. ყველაზე საუკეთესო წარმომადგენელი მეცნიერების და ფილოსოფიის ცოდნაში იყო იპატია-მეოთხე საუკუნის ბოლოში და მეხუთის დასაწყისშიო. იპატია იყო დიდება ალექსანდრიისა და ის იქცევადა ყურადღებას საზოგადოებისა, თავის ცოდნით და მაღალი ზნეობით, ის იყო-ქალი—შეილი, ცნობილი მატემატიკოსისა და იმან გადააქარბა ამ საგანში მამასო, ფილოსოფიაში კი ყველა თავის თანამედროვე და ადრინდელ მამა—კაცებსო. იპატია იყო კერპთ—თაყვანის-მცემელი, ამას ფორმალურად ეჭირა კაფედრა ფილოსოფიისა ალექსანდრიაში და ბოლოს ის შეიქმნა მსხვერპლი ხალხის მღელვარებისა ქრისტიანების და კერპთ—თაყვანის—მცემელების შეტაკების დროს, იმას უცებ დაეცნენ თავს, როცა ის ბრუნდებოდა სახლში, მოიტაცეს, გაათიტვლეს და ნაკუწ—ნაკუწად აქციესო. ჩვენ ვიცით არა მცირე სახელები საბერძნეთის პოეტებისო, ამბობს კიდევ ბეზუსკული, მათ შორის უპირველესი ალაგი უჭირავს სახელ—განთქმულ საფოს, რომელის სურათებიც იყო დაბეჭდილი ლეზოსის მანეთებზე და და იმისი სტატუები იდგნენ ქალაქებშიო.

ამასთანავე უნდა შევნიშნო ესეც, რომ თანდითანობით ფიზიკურ ძალას ეკარგება თავისი პირველ—ყოფილი მნიშვნელობა და იმის ალაგას იქერს გონებრივი ძალა, რომელმაც უნდა გაათანასწოროს ყველა დიდი და პატარა.

ოჯახის და ბედნიერების ხელის შემშლელად ასახელებენ კიდევ გარყვნილებას, რომელიც ყოველთვის იყო და იქნება,

როგორც ბუნებრივი მოთხოვნილება—ამის შეცვლა არ შეიძლება. დიახაც, ყოველი გარყვნილება და სიდუხჭირე, ყოველთვის არსებობს, მაგრამ საქმე იმაში ა—რა სახით არსებობს იგი, თუ ის გამონაკლისს შეადგენს როდისმე და იმდენად საგრძნობელი არ არის საზოგადოებისთვის, უმრავლესობისთვის, შეიძლება კიდე უყურადღებოდ დასტოვოს კაცმა, მაგრამ თუ ის საზოგადო სენად გამხდარა თუ იგი საზარელ გველ—ვეშაპაჲ გადაქცეულა და მთლად შთანქმას უპირობს საზოგადოებას, მაშინ კი აღარ შეგვიძლიან ყურის მოყრუება და დაბრმავება, მაშინ აღარ შეიძლება, ვსთქვათ:—ყოველთვის ასე იყო და იქნება“.

აბა გახედეთ ბატონებო დღეს, რუსეთის სატახტო ქალაქის ქუჩებს, კუნძულებს, სახლებს, დარბაზებს, სასწავლებლებს, მონასტრებს და სხვა, აგრეთვეა ჩვენში და ყველა სხვა დანარჩენ ქალაქებში და დაბებში; რას ნიშნავს ეს? ნუ—თუ ყველა ესენი როსკიპულ ინსტინქტებით არიან დაბადებულნი, როგორც გვარწმუნებენ ზოგნი, რო როსკიპი იბადება, როსკიპულ ინსტინქტებითო.

არა, უფალნო ამ „დიდებულ“ ცხოვრებისა, მიზეზები უფრო ღრმანი არიან და საზოგადონი, რომელთაც უნდა დაუყოვნებლივ მიექცეთ ყურადღება და სირცხვილია გავიმეოროთ კიდევ;—ყოველთვის ასე იყო და იქნებაო.

წაკითხულაა ქ. თბილისში ზუბადაშვილის სასახლსა სახლში
9 აქტომბერს 1911 წ.

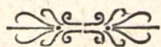
მეორე ლექცია

ბარბარე სერსეულიძისა

ცოცხალი გვამი

წაკითხულია ქ. თბილისში შუბალაძეილის სახალხო-
სახლში, და ქ. გორში. 1911—1912 წ—ში.

„ცოცხალი გვამი“

პროგრამა: 1) შესავალი; 2) უმთავრესი მოვლეობა თანამედროვე კაცის; 3) თვისება პროტასოვის პიროვნებისა; 4) თვისება საშუალო პირითა; 5) პროტასოვი როგორც შეგნებულნი და მსახურე; 6) საეურადღებო მიზეზები თვით—შეკვლელობისა; 7) ღირებულება სიცოცხლისა; 8) უმთავრესი აზრი პიესისა; 9) ღიზს პრასტავის, როგორც მსახური სხვების ინტერესებისა შედამ; 10) დასკვნა

I

ბატონებო! ბევრჯელ გამოითქვა აზრი, დიდებულ ტოლსტოის, უკანასკნელ ნაწარმოებ „ცოცხალი გვამის“ და ამ პიესის უმთვარეს გვირის თვედორე პროტასოვის შესახებ, ამიტომ, ვგონებ—კიდევ მობეზრდა საზოგადოებას ამ საგანზედ ბაასი, მაგრამ ჩვენ, ქალებს არაფერი გვითქვამს ამის შესახებ, და ამიტომ ნებას ვაძლევ ჩემს თავს, მოგახსენოთ ჩვენი აზრიც: დედა რომელიც აკლდება ყოველს სიამოვნებას, — ჩემი ყურადღება არ მოაკლდეთ შვილებს და ამ მიზეზით უზნეობა რამ არ შეითვისონო; დედა, რომელიც დღე დაღამეს ასწორებს და თვალებს იწყალებს დღიურ საკერავში—შვილი უსწავლელი არ დამირჩესო; დედა რომელიც ებრძვის შეუგნებელს და ძუნწ ქმარს—არ ვარგა დღეს შვილი უსწავლელიო, თქვენთვის მომინდვია ბატონებო, გაითვალისწინოთ, თუ როგორს გამოუთქმელს სასო—წარკვეთილებას უნდა მიეცეს, როდესაც დაინახავს, რომ უკვე პატიოსნად და შეგნებულად აღზრდილი მის—მიერ შვილი, დაეცემა და ჩამოქვეითდება

პროტასოვამდის. მართალია ეს უკანასკნელი ნაწარმოები დიდებული მწერლისა, თავის შინაარსით იმდენად საინტერესო არ არის საზოგადოებისთვის, როგორც სხვა მისი დიდებულნი ნაწარმოებნი, მაგრამ მეტად საინტერესოა ამ პიესის უმთავრესი გმირი, ეს თევდორე პროტასოვი, და ჩემის აზრით, ასეთი არა ჩვეულებრივი ტიპები მრავალჯერ უნდა იქმნენ განსჯილნი და გაცნობილნი. მით უმეტეს ვსთვლი საჭიროდ—ერთხელ კიდევ გავაცნო საზოგადოებას პიროვნება თევდორე პროტასოვისა, რომ მე მოვისმინე გასამართლება ამ პირისა წარსულ წლის 20—ს ნოემბერს და გარდა უფ. მსაჯულთაგან გამოტანილის მსჯავრისა მეტად გულ ნატკენი დავრჩი იმ გარემოებით, რომ ზოგმა მოზარდმა თაობამაც ტაში დაუკრა უფ—თ. სმოლენსკის და კაზლოვის ცალ—მხრივ აზრებს. დღეს, უმთავრესად ეს ახალ გაზღობა ადევნებს თვალ—ყურს ყველა ახალ აზრებს და ამიტომ უმთავრეს მოვალეობად მიმაჩნია ყველა ლექტორისა და საკუთარ აზრის გამომთქმელთა, რაც შეიძლება მეტი სიფრთხილით მოექცნენ ამა თუ იმ პირის ზნეობრივ მხარეების აწონ—დაწონას. ამასვე ამბობს თვით პრინციპი სალიტერატურო გასამართლებისაც.

თუმცა ზოგი ერთნი უარს ჰყოფენ სალიტერატურო გასამართლებას, მაგრამ უნდა მოგახსენოდ მე მეტად სასარგებლოდ ვრაცხვიდრე ცალ—ცალკე ლექციების კითხვას, რადგან აქ არი აზრთა კამათი, აქ არის ზნეობრივი სწავლა, აქ არის გონების ვარჯიშობა და აქ არის კრიტიკა ნაწარმოებისა. ერთი სიტყვით კარგად შემუშავებული სალიტერატურო გასამართლება, საუკეთესო სკოლაა მოზარდი თაობის განსავეითარებლად.

მაგრამ უნდა დავუბრუნდე ისევ ჩემს საგანს: მოზარდი, თაობა, რომლებიც ტანჯვა ვაებით მიისწრაფიან სწავლა განვითარებისკენ და ამ იარაღით ჰფიქრობენ ეკლიანი გზა გაუკაფონ თავიანთ თავს, მახლობელთ, საზოგადოებას რაღა ხალისი უნდა აღედრათ, თუ კი ჩვენ დავარწმუნებთ, რომ რაღაც საზოგადო პირობების უკუღმართობის გამო, უთუოდ ამაოდ

ჩაუვლით ყოველი ცდა და ჩამოქვეითდებიან თევდორე პროტასოვამდის.

პროტასოვის შესახებ ბატონებო, იმდენად დასაბუთებულნი და საგულისხმო სიტყვები წარმოსთქვეს უფ. როზოვმა და სპილიოტმა, რომ ბევრის აღარათრის მიმატება შეიძლება, შეუძლებელია აგრეთვე, თუ ყური არ მოიყრუა კაცმა, რაიმე წინააღმდეგი აზრი გამოსთქვას, მაგრამ თუ მაინც საჭიროდ დაინახეს მათი დარღვევა უფ.—თ. კახლოვმა და სმოლენსკიმ, ეს ვგონებ იმ მიზეზითაც, რომ ნაკლებ ყურადღებას აქცევენ დღეს, უმთავრესს მოვალეობას თანამედროვე კაცისა, და ამ გარემოებას მინდა მივაქციო მეტად საზოგადოების ყურადღება.

დღეს, საზოგადო სენად არის გამხდარი: ვინც რა უნდა სისაძაგლე ჩაიდინოს, თუ გაჰბედეთ და შენიშნეთ—გახსოვდეს მოვალეობა საზოგადოებისადმი, მოვალეობა შენი საკუთარ პიროვნებისადმი, ის მაშინვე ამაყად და თავ—მომწონედ შემოგდახებთ თევდორე პროტასოვსავით:—„თქვენ ყველას რატომ არ გახსოვთ, თქვენ ყველა უარესები ხართო, ასეთია საზოგადო პირობები და ჩვენ გმირები არა ვართ, რომ ვებრძოლოთო „(ხაზი ჩემია). ამას ამბობს ყველა თევდორესთანა გმირი იმ შემთხვევაშიც, როდესაც დარწმუნებულია ბევრია იმაზე უკეთესი და რომ აქაც წინდაწინვე თავს უშველოს რითიმე, წყალ—წაღებულებით ხავსს ეჭიდება:—„ცუდს პირობებს და გარემოებას ბრძოლა უნდა, მაგრამ მე გმირი არა ვარ და ამიტომაც ყველაფერი უნდა შეპატიოს“. ასეთ აზრს შეიცავდა დაახლოებით უფ. კახლოვის დამცველი სიტყვა, და თვით პროტასოვიც ასეთ აზრს გამოსთქვამს.

ამისთანა თავის გამართლებაზე ქართველებსა გვაქვს ერთი მეტად მოსწრებული ანდაზა: „პატარძალმა ძროხა ვერ მოწვევლა; ბაკი ბრუნდებო“; შეიძლება ბაკი მართლაც ბრუნდებოდა, მაგრამ იქ ვაკე ადგილიც უსათუოდ იქნებოდა, ან

სიზარმაცეს და ან უცოდინარობას, რომ არ შეეშალათ ხელი ჩვენი პატარძლისთვის, და აგრეთვე თევდორე პროტასოვისთვის; დიახ, ან ზარმაცი და ან ლოთი უნდა ყოფილიყო თევდორე პროტასოვი, თორემ უცოდინარობას და უვიცობას მას ვერდავწამებთ, რადგან ის თავს ყველაზე ჭკვიანად აღიარებს, როდესაც ის თავს იქებს და ეუბნება გამომძიებელს თავის აზრზე:—„ერთხელ მაინც იქნება პროტოკოლში ჭკვიანური ადამიანური სიტყვებია“ თევდორეს არც გამბედაობა აკლია, რადგან ის იმაღლებს ხმას და მოსამართლეებს ამხელს, რომ ისინი ცხოვრობენ იმიტომ, რომ ყოველ ოცში ოროლი გროში მიიღონ და ეს კი არ კადრულობს, დიახ, მე მოგახსენებთ, რომ არა კადრულობს, არ კადრულობს იმიტომ, რომ ეს ოროლი გროში არ ეყოფათ პროტასოვისთანა თევდორეებს, ამათთანა ვაჟ—ბატონებს ხან სულ მძიმე უნდა ჰქონდეთ ჯიბე და ხან სულ ცარიელი. მაგრამ კმარა ამაზე ჯერ—ჯერობით.

მე მოგახსენეთ უმთავრესს მოვალეობაზე თანა მედროვე კაცისა და საჭიროა განვმარტოთ,—რას ავალებს დღეს ცხოვრება თვითეულს კერძო პირს უმთავრესად? ვინც ინებოს წარსულ ცხოვრების ისტორიას ის დამეთანხმება, რომ ვიდრე კულტურულად განუვითარებელი იყო ხალხი, უმთავრესი მათი მოვალეობა იყო ფიზიკური ბრძოლა და ამ ფიზიკურ ძალის შესაფერი იარაღით მოქმედება თავ—თავის აღაგას; დღეს კი ამ ფიზიკურ ძალის ადგილი დაიჭირა გონებრივმა ძალამ და ვისაც უნდა, რომ მეტად ისარგებლოს ამ ფიზიკურ ძალით, რაიმე სასარგებლო გააკეთოს, იბრძოდოს რის წინააღმდეგაც სსურს, უსათუოდ უნდა მოიშველიოს უმთავრესად, გონებრივი ძალა, მაგრამ ჩვენ ვიცით, რომ თვითეული პირი წარმოუდგენელია უნაკლულო ამ მხრივაც და მაშასადამე, თვითეული უპირველესად მოვალეა,—ეცადოს შეივსოს თავისი კერძო ნაკლულოვანება, მიისწრაფოდეს მეტი ცოდნისკენ, მეტი განვითარებისაკენ, რადგან უამისოდ შეუძლებელია

ებრძოლოს იმ პირობებს, რომელებიც აბრკოლებენ მას და რომლებსაც ვერ ეთვისება მისი სული და გული. ის კი, ვინც სხვებზე ჭკვიანად სთვლის თავს, როგორც თევდორე პროტასოვი, შოვალეა—პირ—და—პირი ბრძოლა გამოუცხადოს ყველას და ყველაფერს, მაგრამ როგორც ვიცით, თევდორე პროტასოვს არც ერთისთვის უზრუნია და არც მეორესთვის და თივს მარტო იმითი იმართლებს, რომ გმირი არა ვარო.

კარგი დაფუჯვროთ პროტასოვს, რომ გმირი არ არის, მაშ რა არის? რას წარმოადგენს დღეს ჩვენ თვალ--წინ პროტასოვი როგორც პიროვნება? თითონ ამბობს და მეც ვეთანხმები ამაში, რომ ის არის ერთი დაცემული ცოცხალ--მკვდარი კაცი, მაგრამ უფ. კაზლოვი არ დაეთანხმა პროტასოვს და სთქვა, რომ ის არის საშუალო კაცი. ძალიან კარგი კიდევ, აბა გადაავლეთ თვალი ბატონებო, ოდნავ მაინც ჩვენს ცხოვრებას, მართლა ჰგვანან საშუალო პირები თევდორე პროტასოვს?

უსათუოდ დაინახავთ, რომ სრულებითაც არა; საშუალო პირები სიამოვნებით ღებულობენ თევდორესაგან დაწუნებულ ოცის ჯამაგირებს და თუ ცოლი თვალით დასანახავად ეჯავრებათ, სამაგიეროდ შვილებს სწირავენ თავიანთ სიცოცხლეს; მეორეებს, თუმცა არც ცოლი აკმაყოფილებთ და არც შვილები, მაგრამ მზრუნველობას მაინც უწევენ და ამის შოვალედ ხდიან თავს; მესამენი კიდევ, სრულებით სტოვებენ ცოლსაც, შვილებსაც, მაგრამ თითონ მაინც საზოგადოებას არა სწყდებიან სრულებით და რაიმე სასარგებლო წვლილი შეაქვთ ცხოვრებაში. რასაკვირველია ამით მე ის არ მინდა ვსთქვა, რომ რომელიმე ამათვანის ცხოვრება სანატრელი იყოს მაგრამ თევდორე პროტასოვამდის ჩამოქვეითებას, მაინც უნდა სჯობდეს თვითთელი ჭკვათა მყოფელი კაცისთვის და საშუალო პირები სულაც არ არიან დაცემულნი პროტასოვამდის.

ამგვარად, ბატონებო, პროტასოვი არ გახლავთ გმირი, არც არის საშუალო კაცი და როგორც მოგახსენეთ უკვე: ის, არის ერთი დაცემული ცოცხალ — ნევდარი კაცი და ეს მით უფრო სამწუხაროა, რომ ის ამ დაცემამდის მივიდა სრულის შეგნებით. მე ასეთს ჩამოქვეითებას ვაპატიებ შეუგნებელს, ცხოვრებისაგან თაობითვე დაჩაგრულ — დაბეჩავებულ პიროვნებას, რომლისთვისაც უცხო ხილი არ არის, არც ქუჩუიანი დუქანი, არც დაგლეჯილ დაფლეთილი ტანისამოსი და არც ქუჩა — ქუჩა გაღეჭილი ბარბაცი, მაგრამ პროტასოვისთანა ინტელიგენტ და შეგნებულ ადამიანს კი არასოდეს. ის კარგად ჰხედავდა ავსა და კარგს ცხოვრებაში, ფხიზელი გონება ჰქონდა და ამიტომ ის უნდა ცდილიყო ებრძოლა იმის წინააღმდეგ, რაც არ მოსწომდა, მოეკიდა, ხელი ისეთი საქმისთვის, რაც მას იზიდავდა, ვინც მცირედ მაინც იცნობთ ადამიანთა ფსიხოლოგიას, არ შეიძლება არ დამეთანხმოთ, რომ შეგნებულ და გულ — კეთილ ადამიანს, ერთი რამ საპატიო საგანი უნდა იზიდავდეს ცხოვრებაში, და როდესაც დარწმუნდებოდ პროტასოვი რომ ვერც ერთი შესძლო და ვერც მეორე, მაშინ სრული უფლება ექნებოდა ეთქვა — გმირი არა ვარო, უფლები ექნებოდა მოშორებოდა საზოგადოებას, მაგრამ როგორც მოგახსენეთ ზემოდაც თევდორე პროტასოვს არც ერთისთვის არ უზრუნია. ის ივიწყებს მოვალეობას თავის საკუთარ პიროვნებისადმი, როგორც მოგახსენეთ მე; ივიწყებს მოვალეობას საზოგადოებისადმი, როგორც განმარტა ეს უფ. სპილიოტმა ივიწყებს შვილს, ოჯახს, სტრუობს ყოველ ნაბიჯზე, სცხოვრობს უშრომლად და მაშასადამე სხვების ხარჯზე, როგორც დაასაბუთა ყველა ეს უფ, როზოგმა. ჰგრძნობს, რომ „თავის მდგომარეობა უარესი იმისი ყოფნის“ და მაინც განგრძობს ასეთ საძაგელ ცხოვრებას ათ — წელიწადს.

საშინელება უნდა ყოფილიყო შეგნებულ კაცისთვის ათი წელიწადი, ათი დღეც საუკუნოდ უნდა სჩვენებოდა მას, აი რას ამბობს ასეთ თავის არარაობაზე ჩვენი დიდებული პო

ეტი ი. ქ—ძე:—ყველას ავიტანო, მაგრამ ჩემთვის არაფრო-
ბისა, არ ძალ—მიძს ძმაო, ვერ რით გაძლებათ ვინც იცნობს
ოდნავ მაინც შეგნებულ და თავ—მოყვარე ადამიანის ფსიხო-
ლოგიას, ის უსათუოდ დაეთანხმება პროტს ამ თავ მოყვარე-
ობის დამცველ გრძნობაში.

ზოგნი ამტკიცებენ, რომ ეს ბრძოლაა თავისებური, რო-
დესაც კაცი ვერ ურიგდება თავის მდგომარეობას და იქცევა
საზოგადო შეხედულობის და კანონის წინააღმდეგ, რაცუნ
და დაცემამდის მივიდესო, რადგან აქ იხატება პროტესტი
უკუღმართობის წინააღმდეგ და უფრო თვალთ—საჩინო
ხდება დრო—გადასული წესების და კანონის უვარგისობაო.
თუმცა ეს სრული ქეშმარიტებაა, მაგრამ აქაც იგივე შეგნება
ამტყუნებს თვედორე პროტასოვს, რომელზედაც ვილაპარაკე
ზემოდ. ასეთ შემთხვევაშიც გამართლება შეიძლება, მხოლოდ
და მხოლოდ შეუგნებელ, ინსტინქტიურად მომქმედი პირი-
სა და ჩვენ კი ვიცით, რომ პროტასოვს სულ—სხვანაირად
გვაცნობს ავტორი.

და ასე ბატონებო, კვლავ გაითვალისწინეთ სახე, დაგ-
ლეჯილ—დაფლეთილ პროტასოვისა, მყარალ და ქუქუციან
დუქანში, ციგანკა მაშოს რჩევით სიცრუე თავის სიკვდილის შე-
სახებ (შეიძლება კაცი გიყვარდეს. მაგრამ ყველა იმის სისუ-
ლელეს კი არ აწყვე), შათანსკების მირთმევა სხვების ხარჯით
და თუ ეპატიება ყველა ეს ჩამოქვეითება, სხვა—და—სხვა და-
ნაშაულთა გარდა, ინტელიგენტ პიროვნებას, გამართლეთ
იგი, და თუ არ არის ეს შესაწყნარებელი, მაშინ უნდა განი-
დევნოს ყველა პროტასოვისთანა გმირი თავის საზოგადოე-
ბილამ ზიზღით, არამც თუ ტაში დაუკრან მას.

სრულებით უადგილოდ მიმაჩნია დაყენებული საკითხები:
არის თუ არა პროტასოვი მოქალაქე მომვალის, საზოგადო-
ებისთვის სასარგებლო პირს წარმოადგენს თუ არ და სხვა
ამისთანა უმნიშვნელოები. ასეთი მუხლები მე წყლის ნაყვად
მიმაჩნია და უბრალო ჩხირკედლოობად; ეს და გვაკლია, რომ

პროტასოვები მომავლის მოქალაქედაც ვაღიაროთ და უკამათოდაც ყველასთვის ცხადი არ იყოს, რომ საზოგადოებისთვის სასარგებლო პირს ვერ წარმოადგენენ პროტასოვისთან თევდორები.

აუხვია რა მხარი უფ. კაზლოვმა ყველა დანაშაულს თევდორე პროტასოვისა, არ უპასუხა არც—ერთ ბრალ—მდებელს საფუძვლიანად, სთქვა კიდევ, რომ პროტასოვი არის უმაღლეს მწვერვალამდის პატიოსანი კაციო, თუმცა არაფერში არ გამოუჩენია პროტასოვს ეს პატიოსნება, მაგრამ დავანებოდ თავი უფ. კაზლოვს,—დაუფუჯროთ დიდებულს ავტორს და ვსთქვათ, რომ ოდესღაც პატიოსანი იყო პროტასოვი, მერა, რა სარგებლობა მოიტანა ამ თავის პატიოსნებით? ამაზე მკვიდევი ამას მოგახსენებთ, რომ ამისთვის უფრო ვსთვლი დამნაშავედ პროტასოვს, რომ მან ვერ გამოიყენა სასარგებლოდ ვერც თავის პატიოსნება, ვერც შეგნება, ვერც გამბედაობა და სრულიად ხელ—გაუნძრევლად ჩამოქვეითდა პირუტყვობამდის ე. ი. მარტო სმა—ჭამამდის. მასში აღარაფერი დარჩა ადამიანური, აღარც მოვალეობა, აღარც თავ—მოყვარეობა, არც გამბედაობა, არც მისწრაფება; ერთი სიტყვით პროტასოვი აღარც ადამიანია და აღარც პირუტყვი, და ასეთს პირს სვინიდისი ნებას აძლევს კიდევ, ხმა აიმაღლოს და სხვებს ამხილოს უსვინიდისობა

II

რომ ცალ—მხრივი არ გამოვიდეს ჩემი მსჯელობა, ახლა მე შევეხები საგანს მეორე მხრით, და თუ პირველ შემთხვევაში ბრალ—მდებლის როლი ვიკისრე, მეორედ, დამცველობა საც გაუწევ თევდორე პროტასოვს, რავდენადაც ეს შესაძლებელია რასაკვირველია.

თუ შეიძლება გამართლება პროტასოვისა, ეს ერთ შემთხვევაში, მხოლოდ, რომ თავის დროზე შედრ, და

შესძლო თავი მოეკლა, რადგან მეტად სუსტი ხასიათისა იყო და სუსტი ადამიანის ბუნება კი, ყოველთვის უფროთხის თვით მკვლევლობას.

თუმცა პატივცემულმა ლექტორმა, უფ. პეტროვმა განარტა, რომ თავა მხოლოდ სუსტი თვისებების ადამიანები იკვლენო, მაგრამ ეს სრული შეცდომაა და თევდორ პროტასოვის მოქმედებაც სრულიად ამტკიცებს, რომ თავს მხოლოდ მტკიცე, ანუ მაგარის ხასიათის ადამიანები იკვლენ, თორემ განა მოითმენდა თევდორე პროტასოვი წინააღმდეგ შემთხვევაში, ისეთ გათახსირებას სადამდისაც იგი მივიდა? განა დაუჯერებდა ციგანკა მაშოს და იმისი რჩევით ხელს აიღებდა განზრახულ თვით—მკვლევობაზე? თვით დიდებული ტოლსტოი, რომელიც თოკს მალავდა შიშით—თავი არ მოვიკლავო, როგორც გადმოგვცა ეს თვით უფ. პეტროვმაც, ძიელ მტკიცე და მაგარის ხასიათისა იყო, მაგრამ თუ თოკს მალავდა, ეს იმიტომ, რომ მისი ცხოვრების პირობები უწყობდა მას ხელს; მართალია ის სულეერს რყევაში იყო და იტანჯებოდა, მაგრამ მატერიალურად იმდენად უზრუნველ—ყოფილი იყო რომ ამ საშუალებით კიდევ შეეძლო ებრძოლა თავისუფლად იმის წინააღმდეგ რაც არ მოსწონდა,—მაშასადამე თოკიც უნდა დაემალა, რადგან თავს მხოლოდ იმ შემთხვევაში იკლავს კაცი, როდესაც გასაველი გზა აღარსაითა აქვს და დარწმუნებულია სიკვდილის მეტი ვეღარა იხსნის რა მას სატანჯველისაგან; ეს სულეერთია რა მიზეზით არის გამოწვეული ეს სატანჯველი. გარდა ამისა, მართალია იტანჯებოდა ტოლსტოი, მაგრამ, სრულს და გაუვალს სატანჯველს კი ვერ განიცდიდა, რადგან როგორც ვიცით, მუდამ რყევაში იყო ის, და გადაჭრილს პესიმისმამდის არას—ოდეს არ მისულა, მაშასადამე, აქაც იმედი ხსნისა და შემცირება სატანჯველისა.

უფალი პეტროვი მე იმ საზოთხილამ გადმოფრენილი მეონა, სადაც ოღონდ კი ხელი გაანძრიე, იმეცადინე და თვით

მხესაც კი მისწვდები, არამც თუ თავს მოიკლავ, მაგრამ რო-
დესაც მოგვიტხრო ავადმყოფ დედის ამბავი, როგორ გაგზავ-
ნი თავისი ნორჩი ქალიშვილითავე გაეყიდნა, მაშინ კი ვიუიქ-
რე: არა, ჩვენებური ქვეყნიდამ არის, მხოლოდ თითონ
მშვენივრად უცხოვრია მუდამ, რომ იმ საცოდავი ქალი—შვი-
ლის სულიერი ტანჯვა სიზმრადაც ვერ ეჩვენებოდა მეთქი;
თორემ უსათუოდ იტყოდა რასმე იმსაბრალოს სულიერ მდგო-
ვარეობაზეც, როცა ის ვერ შეურიგდებოდა საზიზღარ სხეულით
ვაქრობას, ავადმყოფ დედასაც დაივიწყებდა, საზოგადო მოვა-
ლცობასაც და უფრო მხიარულად გაემაგზავრებოდა თავის მიერ
გაკეთებულ საღრჩობელისკენ. არც იმს მიაქცევდა ყურადღებას
თუ იმის სიკვდილის შემდეგ, რომელიმე იუმორისტულ ჟურნალში
დაბეჭდავდნენ: „ჩვენ ვიცით ქალები, რომლებიც გააუპატიურეს
მაგრამ თავი კი არ მოუკლავთო.“

დიახ ბატონებო, ამგვარი საბრალო ყმაწვილი ქალის
სულიერი მდგომარეობა, რომ გაეთვალისწინებინა, პატივცე-
მულ ლექტორს, რაც დაფარული აღარავისათვის უნდა იყოს
დღევანდელს ჩვენს ცხოვრებაში, მაშინ, არა მგონია, კიდევ
ისეთი ირონიით დაეხტა ჩვენთვის, დღევანდელი გავრცელებული
თვით—მკვლევლობა და ეპიდემიად; ეღიარებინა; რომ
გაეხსენებინა საშინელი სვინიდისის ქენჯნა იმ იუდეებისა, რომ
ლებიც ვერცხლის გულისთვის ჰყიდნიან ქრისტესებურ წმინდა
ნებს, მაშინ, ვგონებ იმდენს ყურადღებას აღარ მიაქცევდა-
სიყვარულის გამო და „დვოიკის“ მიღების გამო გამოწვეულს
თვით—მკვლევობას, თუმცა არც ეს უკანასკნელი მიზეზები
არიან აბუჩად ასაგდებნი, და გასაკიცხნი, და უფრო სიფრთ-

მხილით და საფუძვლიანად უნდა შეჭვებოდა ლექტორი ამ იზეზებსაც. უნდა გაეცნო ჩვენთვის ფსიხოლოგია ადამიანის ბუნებისა საზოგადოდ და განემატა—უმრავლესობა უფროხის თვით—მკვლევლობას და ეშინიან ამისი თუ არა; თუ უმრავ-რესობა უფროხის ამას, მაშასადამე თვით—მკვლევლობამდის მიდიან ისეთი მტკიცე და მაგარის ხასიათის მქონენი, რომ-ლებიც უკვე იქანციბიან ბრძოლით და გასავალი გზა აღარ—საით აქვთ.

გარდა პროტასოვის მაგალითისა, რავდენადაც მე ვიც-ნობ ფსიხოლოგიას ადამიანის ბუნებისა საზოგადოდ,—იმდენად სუსტია და ეშინიან სიკვდილისა, რომ რაც უნდა გაუქირდეს თვით—მკვლევლობას არ ჩაიდენს და აი ამ მხრით ეკუთვნის მხოლოდ უმრავლესობის რიცხვს ძვედორე პროტასოვი და ეს გარემოება ამართლებს მას ცოტად. თუ ბევრად. მართალია, ბო-ლოს მაინც იკლავს თავს პროტასოვი, მაგრამ ეს უკვენაძა-ლადევია, და თუ მივაქცევთ ყურადღებას იმ გარემოებას: რო-გორ აქეზებდა წინად თვით—მკვლევობაზე მას, მისი ამხანაგ^ი ივანე ალექსანდროვი, მაშინ აღვილად დავრწმუნდებით, რომ აქაც მან იქონია გავლენა. და აიძულა ეს მოეხდინა პროტა-სოვს, რისთვისაც ხელში მისცა რევოლვერი, წინააღმდეგ შე-მთხვევაში არც მიუტანდა რევოლვერს.

საჭიროდ ვრაცხ—მოგახსენოთ ჩემი აზრი მასზედაც, თუ რისგან წარმოსდგება სასოწარკვეთილება და ძლიერი სული-ერი რყევა მრავალი ჩვენი ახალ—გაზდობისა; მე ვგონებ ერთი უმთავრესი მიზეზთაგანი ამისი, არის, არა სრული შიგნება ცხოვრებისა, ესენი უყურებენ ცხოვრებას ზედაპირულად, ცალ-მხრივად, ესე იგი ესენი ჰხედავენ თვის გარშემო და ყოველ-გან სიცრუეს, ღალატს ძალ—მომრეობას, აუტანელ სილა-ტაკეს, სიცივეს, სიმშოილს და სხვა და სხვა მაგრამ ამათ არ შესწევთ ძალა გაიგონ—სად მივყევართ ყველა ამას, უარესობისაკენ თუ უკეთესობისაკენ და ამიტომ მივიდნენ სრულს სასო—წარკვე-თილებაამდის, სრულს უ იმედობამდის-

როგორც მრავალნი ძველი მწერლები და მათი ახალ—
თაობა, ისე თანამედროვე მწერლები და ახალ—თაობა,
გულ—გატეხილები არიან ადამიანებზე საზოგადოდ და თით-
ქმის აღარ სწომთ ჭეშმარიტ ადამიანთა შეხვედრა, მაგალითის-
თვის მოვიყვან ისევ თვით დიდებულ ტოლსტოის ძველებიდან,
და ახლებს ხომ ყველა იცნობთ ბატონებო. ის ტოლსტოი,
რომელიც ყოველთვის სცდილობს—კარგის მხრით შეჰხედოს
ყველას, აი რა აზრისა მაინც კიდევ ხალხზე:—„სულ სახლე-
ბი სახლები! და შიგ ხალხი, რავდენი არიან ისინი თვლა არ
არის, და ყველა მათ კი ჭირივით სძულთ ერთმანეთი.

თუმცა სრულს ჭეშმარიტებას ამბობს დიდებული წე-
რალი, და უმრავლესობას მართლაც სძულთ ერთმანეთი, მაგ-
რამ მე მაინც მრწამს, რომ კიდევ არიან ქვეყნად, თუნდა
თვით ტოლსტოისებური ჭეშმარიტი ადამიანები, და თუმცა
პატარაა მათ რიცხვი და ამიტომ ძნელი შესახვედრნი, მაგრამ
მაინც უნდა ვეცადოთ მათ შეხვედრას, რომ მხარი გაგვიმა-
გრონ.

ტყუილია ის აზრიც, რომ დღევანდელი მოზარდი თა-
ობა არა სცდილობდეს განვითარება შეიძინოს და მარტო პა-
პიროზისთვის შოულობდეს ფულებს; პრაქტიკული ცხოვრება
გვიჩვენებს, რომ მრავალი ახალ-გაზდა ქალი და კაცი სიამოვნ-
ებით თმენულობენ კუჭის ნახევრად შიმშილს, რომ მკორედი
საზრდო მაინც მიაწოდონ გონებას ჩუმად თუ ცხადლივ, მე
მეტსაც ვიტყვი: გონებრივი საზრდოს მოთხოვნილება აქარ-
ბებს კიდევ დღეს კუჭის მოთხოვნილებას, და ამ გონებრივ
მოთხოვნილების დაუკმაყოფილებლობის მიზეზითაც არის გავ-
რცელებული დღევანდელი თვით-მკვლელობა. .

ამ უკანასკნელ ჩემს აზრს ამტკიცებენ და უეჭველს ჰყო-
ფენ დღევანდელი ნახევრად მშიერი სტუდენტობა და მათში
გავრცელებული თვით-მკვლელობა უფალმა პეტროვმა კი
ილაპარაკა ამ შემთხვევაში გამონაკლზე, რასაც არ უნდა ჰქონ-

დეს ადგილი საზოგადოდ მსჯელობაში.*) ამისათვის, საჭიროა კიდევ, — ცოტა რამ მოგახსენოთ ბავშვების ფსიხოლოგიაზეც: ავიღოთ მაგალითისთვის თუნდა ის ყმაწვილები, რომლებიც თავს იკლავენ დვოიკისა და სიყვარულის გულისთვის, რომლებიც მწარედ გაჰკიცხა უფ. პეტროვმა.

ნუ თუ ყმარწვილისთვის მართლა იმდენი მნიშვნელობა აქვს დვოიკას, რომ თვითმკვლელობა ჩაიდინოს? არა, მას ერთის მხრით თავ-მოყვარეობა სტანჯავს და მეორეს მხრით ის გარემოება, რომ ამ მიზეზით სიცოცხლეს გაუმწარებენ მშობლები საყვედურებით და გასავალი გზა კი არსაით აქვს, რომ მოშორდეს ამ სატანჯველს. მეორე შემთხვევაში, როდესაც სიყვარულისთვის იკლავს თავს ყმარწვილი, მას მართო საყვარლის დაკარგვა კი არა სტანჯავს, არამედ შელახული თავ-მოყვარეობაც. რავდენათაც ვიცნობ ყმარწვილის ფსიხოლოგიას. მას მეტი აქვს ყოველთვის თავ-მოყვარეობა, ვიდრე დამზნილ კაცს, და თუ ყმარწვილს ვერ შეუგნია ეს მისი გაზვიადებული თავ-მოყვარეობა და თავს იკლავს, ირონიით და აგდებით კი არ უნდა ვამცნოთ მის ამხანაგთ ეს შეცდომები, არმედ, საფუძვლიანის საბუთებით. რა საბუთია მაგალითად, უფ. პეტროვის ანალოგი: თუ კი პაპიროზს შოულობთ, რატომ აკრძალულ წიგნებს კი ვერ შოულობთო, პაპიროზიც ხომ აკრძალული გაქვთო? შედარებაც ამასა ჰქვია! აკრძალული წიგნი და აკრძალული პაპიროზი! სხვა რომ არა იყოს რა, ნეტა რავდენი მასწავლებელი არიდებს თვალს აკრძალულ პაპიროზს მოწაფის ხელში და რავდენი გაფაციცებით ადევნებს თვალს აკრძალულ წიგნს ამავე მოწაფის ხელში? რავდენი მშობელი თითონ აძლევს პაპიროზისთვის საჭირო ფულს და რავდენი

*) რადგან ხშირად ვეხები უფ. პეტროვს, არ გეგონოთ, რომ მე პოლემიკას ვეწეოდე მასთან; მე ის მომყავს როგორც ავტორიტეტი, რადგან დიდი ყურადღება დაიმსახურა ერთი ნაწილისაგან საზოგადოებისა და მე კი არ ვეთანხმები მათ აზრებს საესებით.

ცეცხლში ჩაუხრაკავს აკრძალულ წიგნს თუ კი თვალი მოასწო-
აზრის დასამთავრებლად, მოკლედ მოგახსენებთ ჩემს
აზრს, სიცოცხლის ღირებულებაზედაც: რა არის სიცოცხლის
ღირებულება, რატომ უნდა იცოცხლოს ადამიანი?

სამწუხაროდ, ვრცლად ვერ ვილაბარაკებ ამაზედაც, რა-
დგან ეს არ არის საგანი ჩემის ლექციისა და რომელ კითხვებ-
საც კი შეევეხე დღეს აქ, იმდენად რავდენადაც საჭირო იყო
ეს, დღევანდელ ჩემს ტემისთვის, ამიტომ გაკვირით გამოვსთქვამ
ჩემს აზრს ამ საგანზეც: მართალია, მეცნიერებამ არ იცის ჯერ,
რა არის ღირებულება სიცოცხლისა, გადაჭრით ვერავინ გამო-
სთქვა ამაზე თავის აზრი, მაგრამ ეს კი ეჭვს გარეშეა რომ
მრავალნი ძალიან პესიმისტურად უყურებენ სიცოცხლის ღი-
რებულებას და ამბობენ, რომ ტანჯვის მეტი არაფერია სი-
ცოცხლეო. აი როგორ უყურებს კიდევ, სიცოცხლის ღირებულე-
ბას, ცნობილი მინისტრის სტალიპინის მკვლელი ბაგროვიც:
— „რა არის სიცოცხლე? ათასჯერ მეტად შექმული კა-
ტლეთი“ო.

მაშასადამე, რაკი ტანჯვის მეტი არაფერი ყოფილა სი-
ცოცხლის ღირებულება და სმა ქამის მეტი ფასი არა აქვს — რა
ზოგის შეხედულობით, ორში ერთი: ან უნდა თავი მოიკლას
კაცმა, როგორც სწადიან ამას მრავალი პესიმისტები, და ან
ჩამოქვეითდეს მართო სმა — ქამამდის, როგორც ჩვენი გმირი,
— თევდორე პროტასოვი და ცნობილი აბლომოვი.

ეს ბატონები რომ ცოტად გარჯილიყვნენ კი, და მცი-
რედ მაინც ეფიქრათ — თვით — განვითარებაზე, უფრო ღრმად-
ჩაპკვირებოდნენ ცხოვრებას, ადვილად შეიძლებოდა დაცემის მა-
გიერ, იმ დასკვნას დასდგომოდნენ რომ ცხოვრების ღირებულება
არის სიყვარული და ებოვათ ეს ბედნიერება...

„სიცოცხლე არის სიყვარული. სიყვარული არის სიცოც-
ხლე“ — ო, ამბობს ერთი. მწერალი და მე სრულიად ვეთანხმები,
მხოლოდ იმ განსხვავებით, რომ ის განსაკუთრებულ, ერთ — გვარ
სიყვარულში: ეძებს ამ ძალას და მე კი საერთოდ, ყოველნაირ

სიყვარულში: შეეხება ეს საზოგადოების სიყვარულს, ბრძოლის, მეგობრის, ხელოვნების თუ სხვა. ერთი სიტყვით, უნდა გულ — წრფელად გიყვარდეს რამე, რომ ღირებულება დასდოს სიცოცხლეს. მხოლოდ, აქედამ ის დასკვნა არ გამოდის რასაკვირველია, რომ რაკი რამედ გიღირს სიცოცხლე, აღარც მოგაკვლევინებენ თავს.

ამგვარად ბატონებო, ყველა ჩემი ნათქვამებიდან, მე იმას კი არ ვამტკიცებ, რომ საზოგადო უკუღმართობას არ შეეძლო გავლენა ექონია თვედორე პროტასოვზე, არამედ მას, რომ ის ჩამოქვეითდა სრულიად ხელ-გაუხმრეველად, უბრძოლველად; შეიძლებოდა ბრძოლაში ის იმდენადაც გამაგრებულიყო, რომ დაცემის მაგიერ ამალღებულიყო და ბოლომდის შერჩენოდა თავის ადამიანურს მოვალეობას.

III

ახლა გავარჩევ ბატონებო, უმთავრესს აზრს პიესისა და მოკლედ გამოვსთქვამ ჩემს აზრს, ზოგ მომქმედ პირებზედაც: უმრავლესობა იმ აზრისაა, რომ პროტასოვი თავისი მოქმედებით თავისუფალ გზას აძლევს ცოლს, რომ სხვას შეუერთდეს, და აი ეს აზრია პიესაში გატარებული, რომ როდესაც ვერ შეეწყობიან ერთმანეთს ცოლ-ქმარი, უმჯობესია მისცენ ერთმანეთს თავისუფლება და დასტოვონ ერთმანეთით.

თუმცა მისაღებია მხედველობაში ეს აზრი, მაგრამ მე მაინც არ შემიძლიან დავეთანხმო ამ აზრს გადაჭრით, რადგან ასე რომ ყოფილიყო, პროტასოვი ჯერ ეტყოდა ცოლს სრულიად დამზიდებულად: ჩვენი ქორწინება შეცდომა იყო, მე ვერ შეგეთვისე შენ... ახლა მადლობა განგებას, შენ უფრო შესაფერი ამხანაგი აღმოგიჩნდა, მაგასთან უფრო ბედნიერი იქნები, შენ მართალია გგონია რომ მე მეტად გიყვარვარ, მაგრამ ესეც შეცდომაა და გთხოვ, თუ გსურს ჩემი ბედნიერება და გულ-წრფელად გიყვარვარ, განმათავისუფლო, მეც ვეცდები როგორმე უკედ მოვაწყო ჩემი საქმეო; და აი ასე

თის ზომების შემდეგ დაიწყებდა ციგანებთან ხეტიანს და გადაიქცეოდა ისეთ ლოთ მაწანწალად, როგორსაც ვხედავთ მას, მაგრამ არამც თუ ასე არ იქცევა პროტასოვი, არამედ, კიდევ ეძნელება თავისუფლება მისცეს ცოლს და იგონებს მიზეზს. — „არ შემიძლიან ყველა ის სიცრუე ვიტვირთო, რომელიც საჭიროა განქორწინებისთვის“-ო, ამავე დროს კი არ ერიდება მეორე ტყუილს და სწერს წერილს თავი მოვიკალიო.

ამაზედ იტყვიან: — „ფიცი მწამს, ბოლო მაკვირვებსო“, — რატომ ერთი ტყუილი შეიძლება და მეორე არა?

შეიძლება კაცმა თავი შესწიროს სხვების ბედნიერებას, მაგრამ თითონ კი ადამიანად დარჩეს ისევ; თავის შეწირვას კი მაშინ დაამტკიცებდა პროტასოვი, როდესაც ზემოდ მოყვანილ ზომების შემდეგ დაეცემოდა და არა წინ-და-წინ.

მე ვგონებ, ავტორს სურვილი ჰქონდა-პიესაში გაეტარებინა ის აზრი, რომ ოდესღაც პატიოსანი თევდორე პროტასოვი, ჩამოქვეითდა იმდენად, რომ ცოცხალ-მკვდრად გადაიქცა და ამისი მიზეზი უპირველესად იყო ღვინო, როგორც თითონ ამბობს პროტასოვი, და მეორედ, ციგანები და შავი თვალები. მაგრამ თუ ეს აზრი ძრიელ მკრთალად არის გატარებული პიესაში, მიზეზი პიესის დაუმთავრებლობაში უნდა მდგომარეობდეს. ვგონებ ეს პატარა პიესა სხემაა, რომ თავისებური მრთელი და ვრცელი ნაწარმოები მოედგნა ჩვენთვის ავტორს. ამასთანავე ვფიქრობ: რომ შესაძლებლად ეცნო გამოქვეყნება და დამთავრებულად ჩაეთვალა, თვით გამოაქვეყნებდა კიდევ სიცოცხლეში.

რაკი სიტყვა ჩამოგვიგდეს, მეტად საჭირობოროტო საკითხზე: როცა ვერ შეეწყობიან ერთმანეთს ცოლ-ქმარი, უმჯობესია მისცენ ერთმანეთს თავისუფლებაო, არ შეიძლება არ შეგეკითხოთ ამაზეც, თუ საით წავიდეს მერე ქალი დღევანდელს პირობებში, მარტო თითო-ოროლა პირის საკეთილდღეოდ ხომ არ უნდა ვიზრუნოთ? ყველას ხომ ლიზასავით

სხვა „საქენიხობები“ არ გამოუჩნდებათ კიდევ? თედორებს კი რა უშავთ, თუ უკეთესებს ვერა, მაშასთანა ციფანკებს ხომ მაინც იშოვნიან და კმაყოფილნიც იქნებიან. მაშასადამე, ერთის მხრივ რომ შევეხოთ საკითხს, მეორე და მესამეც არ უნდა გვავიწყდებოდეს, თორემ ეს იმას ჰგავს, რომ მითხრათ ეს გზა კარგიაო და იმ გზამ კი კლდეზე გადაძიებოს. ესტყვათ, — ლიზას არ გამოსჩენოდა კარენინი, ვერც ოზლა-ხუთ მანეთიანი სამსახური ეშოვა სადმე, რომ თავი ერჩინა, უფლება ექნებოდა მიეცა პროტასოვისთვის თავისუფლება სადაც გნებავს მიბძანდით? მე მოგახსენებთ, რომ არ ექნებოდა უფლება, რადგან შვილი ჰყავდა და ამ პატარას უფრო დასჭირდებოდა მისი მზრუნველობა, ვიდრე თითონ.

ჩვენ ვიცით, რომ პირუტყვები და ფრინველნიც არა სტოვებენ თავიანთ შვილებს, ვიდრე არ დაზრდიან და არ დააფრენენ, მაგრამ დღეს, ჩვენდა შესარცხვენად, ადამიანები ოდნავაც არა ზრუნავენ ამ მოვალეობისთვის, როგორც თევდორე პროტასოვი და მასთან მრავალი სხვა მშობლები.

ბევრს დედ-მამას ხომ სატრაბახოდაც აქვს ეს დღეს და თავმომწონედაც სტოვებენ შვილებს ბედის ამარად.

სხვა პატივსადებ მიზეზთა გარდა, ეს მოვლენა გადამდები ხდება, ამ ცალ მხრივად გავრცელებულ აზრის გამოც, რომ რაკი ყველაფრით ვერ შეეწყობიან ერთმანეთს ცოლქმარი, უსათუოდ უნდა გაიყარნენო და ამას კი აღარ ხსნიან რომ დღევანდელ პირობებში ეს ძნელი მოსახერხებელია შვილების მოვალეობის გამო და ყველასთვის არ არის ხელმისაწვდომი.

ამასთან, საჭიროა აღვნიშნო, რომ უფ. სმოლენსკი სრულიად უადგილოდ შეეხო ქალების მოდებს, რომლებშიაც თითქმის ველარ ჩამოგვრჩებიან დღეს ნამაკაცებიც. აღარა აკლდა რა უფ. სმოლენსკის რომ არამც თუ ლიზა, არამედ ყველა ქალები არ ეღიარებინა პროტასოვთან დამნაშავედ,

რაზედაც იქვე განვაცხადე ჩემი პროტესტი. მაშ აბა გავიცნოთ ბატონებო, პროტასოვის მეუღლე ლიზაც იქნება მართლა დამნაშავეა პროტასოვთან? რომ არა ჰყვარებოდა ლიზას პროტასოვი, ეჭვს გარეშეა, არც წაჰყვებოდა მას. რადგან უკვე ჰყავდა მეორე საქმრო-კარენინი. შეიძლება შესცდა არჩევანში, ორივე უყვარდა, მაგრამ რომელი ნამდვილად არ იცოდა და როდესაც უფრო დაუახლოვდა ორივეს, მაშინ კარენინმა გადასძლია? თუმცა პროტასოვს ებადება ამისი ეჭვი, მაგრამ ეს სრული შეცდომაა, არა ერთხელ აიტანა ლიზამ პროტასოვის მიერ მიყენებული შეურაცხება, მაგრამ აი კიდევ რას უპასუხებებს კარენინს, როდესაც ეს უკანასკნელი ეკითხება: — „ახლა ნანობთ, რომ დასთანხმდით მოშორებაზე“-ო; კიო, უპასუხებებს ლიზა მე ვიგრძენ, რომ ეს ცუდია ჩემის მხრით, რომ მე არც შემიძლიან ყველაფერი სჯობს ავიტანო, ვიდრე გავეყარო მასაო.

ერთი სიტყვით შენ მას მიეცი ჩემი წერილი, გეთაყვა მიეცი და მოიყვანეო, ემუდარება ლიზა კარენინს. მასთან უმატებს: მე თქვენ იმიტომ გთხოვთ, რომ ვიცი თქვენ გიყვართ ისაო.

მე მითხრეს რომ ის წავიდა ცივანკებთან, და აი ამისი მეშინიან ამ გატაცებისაო. ვიცი რომ, თუ თავის დროზე არ შევაკავებთ, ის ჩაიფლობა ამაშიო.

აი რა გულ-მტკივნეულად და გულ-წრფელად ზრუნავს ლიზა საყვარელ მეუღლისათვის და სრულიად არ აქცევს ყურადღებას მას, თუ კარენინი სხვა გრძნობით უყურებს. ლიზა დარწმუნებულია კიდევ, რომ სიყვარული კარენინისა იყო და წავიდა.

როდესაც ლიზა გაიგებს პროტასოვის თვით-მკვლელობაზე ამბავს. ის შეწუხებაში ვარდება და ამბობს: ტყუილია, რომ მე არ მიყვარდა ისაო, მიყვარს მხოლოდ ის ერთი, მიყვარს და მე ის დავლუპე, დამანებე თავიო, ეუბნება კარენინს.

გავარჩიოთ კიდევ, ლიზას ზნეობრივი მხარეება სხვა მხრითაც: ლიზა, ნაზი მშობელი და მოსიყვარულე თვისების ადამიანია, აგრეთვე პატივის-მცემელი სხვათა პიროვნებისა; ორი დღე და ღამე სდარაჯობს შვილს უსმელ-უჭმელი, და როდესაც საჭიროა, რომ მისცეს ფული ექიმს თავის გასამრჯელოში, ვერ გაუბედნია, ვერა ჰკადრებს ექიმს, — მისცეს ორი გროში მართლაც და იმ ღიდ შრომაში. რომელიც გასწია მისთვის ექიმმა. იმან გადამირჩინა მეტი, ვიდრე ჩემი სიცოცხლე, და მე კი მას ფული უნდა მივცეო, აქ რალაც არის მეტად არა სასიამოვნოო. როდესაც კარენინის დედა სთხოვს ლიზას, რომ დაანებოს თავი იმის შვილს, აი რას უპასუხებს აქაც ლიზა: დააჯერეთ ის, რომ დამანებოს თავი და მე თანახმა ვარო, მე მიყვარს ის იმისივე გულისთვის და არა ჩემი ბედნიერებისთვისო. ერთი სიტყვით, ლიზასთვის სხვების ინტერესი სდგას ყოველთვის პირველ რიგში და არა თავისი საყუთარი.

დასასრულ, ეს გახლავთ ბატონებო ჩემი დასკვნა, რომ პროტასოვი დასცა და ჩამოაქვეითა ღვინომ, ღვინისაგან დაცემულებს ვხედავთ ჩვენ, პიესის სხვა გმირებსაც, — პროტასოვის ამხანაგებს, პეტუშკოვს და ივანე ალექსანდროვს. ივანე პეტრეს ძე ალექსანდროვიც, როგორც სჩანს პიესიდან, ძალიან ფხიზელი გონებისა ყოფილა. ირონიით და მასთან ორაზროვნად ელაპარაკება ალექსანდროვი პროტასოვს, როდესაც ეს უკანასკნელი თავის მოკვლას აპირობს.

თუმცა ფხიზელი არ არის იმ დროს ალექსანდროვი და ღვინო ალაპარაკებს, მაგრამ მაინც საყურადღებო აზრებს გამოსთქვამს: შენი გრძელი მგზავრობის სადღეგრძელო იყოსო, დასცინის ალექსანდროვი პროტასოვს, მე ხომ მაგაზე მაღლა ვსდგევარ, მე არ დაგიჭერ შენო, სიკვდილ-სიცოცხლე გენიოსისთვის სულ-ერთიაო.

შენ მოიკლავ თავს, რომ იმათ, ორ ადამიანს დაენახოო,

მე კი მოვიკლავ თავს იმიტომ, რომ მთელმა ქვეყანამ იცოდეს, რა დაჰკარგა მანათ. მე არც დავიწყებ ყოყმანს და ფიქრსა, ავიღებ რევოლვერს, ერთიდა მზაა, მაგრამ ჯერ ადრეა და მე დასაწერიც არაფერი მაქვს, ისინი თითონ უნდა მიხედნო. მერე, ვითომ თავისთვის ლაპარაკობს ალექსანდროვი: „საცოდავი ხალხი! ჩხირკედლობენ, ფუსფუსებენ და კი არ ესმით, — არაფერი არ ესმით. მე უნ კი არ გეუბნები“, — მიმართავს ის პროტასოვს, — „მე ისე ვამბობ ჩემს აზრს, და რა არის საჭირო კაცობრიობისთვის? ძიელ ცოტა: დააფასონ თავიანთი გენიოსებიო; ისინი კი ყოველთვის სჯიდენ იმათ, სდევნიდენ, აწამებდენო. არა, მე არ გავხდები თქვენი სათამაშო,“ — მიმართავს ახლა ის მთელ ქვეყნიერებას, — „მე თქვენ მშრალზე გაგიყვანთ, ფრაისეველებო“ — ო.

როგორც ჰხედავთ, მთვრალია, მაგრამ ფხიზლად მსჯელობს ალექსანდროვი და ამის დაცემის პირდაპირი მიზეზიც ღვინოა, როგორც თევდორე პროტასოვის და მრავალი სხვების, რუსეთის სამფლობელოში. რუსები განსაკუთრებით, რომ ღებმაც თავიანთის დიდსულოვნებით და მალალის გრძნობით, იმდენად აამაღლეს თავიანთი ლიტერატურა რომ ყველა განათლებული ქვეყნები რუსეთის პარლამენტად სთვლიან, სხვა მხრივ ჩამორჩენ და სხვებზე დაბლა სდგანან ჩემის აზრით, ამავე ღვინის მიზეზით, რომელიც აჩლუნგებს არამც თუ საშუალო ხალხის გრძნობა გონებას, არამედ, თევდორე პროტასოვისთანა და მის ამხანაგთა მგზავს ფხიზელ — გონებითაც.

და თუ რუსეთის ხალხს უნდა წინ წაიწიოს დაამაღლდეს, უპირველესად ყოველისა, მათ თავიანთ ღვინოს უნდა გამოუტყხადონ ბრძოლა. მათ უპირველესად უნდა მოსპონ ის მონოპოლიური სკლადები, სადაც ჩამწყკრივებული ელიან ხოლმე რიგს ბოთლებით დატვირთულ ორივე ხელებით ღვინოებით.

ერთი სიტყვით, პროტასოვისთანა ადამიანის სიცოცხლე, შეურაცხებაა სხვა ადამიანებისა, და თქვენ, მოზარდო თაობა. იმედნო საზოგადოებისა, იმედნო მშობლებისა, თუ ოდესმე ბედმა გიმუხალოთ და ჩამოქვეითდეთ პროტასოვამდის, მაშინ, ჩემი მეგობრული რჩევაა—თუ ერთხელ აიცილინოთ ტყვია შუბლში, მეორედ და მესამედ დაიმიზნეთ გულში.

1912 წ. 14 სექტემბერს.

